de schouw

Nr. 1 - 1991

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Voorjaars Schouw 1991

38e jaargang
21 maart 1991

INHOUD

1	Effecten van veranderd grofwildbeheer	- J. Bokdam
5	Geschiedenis van het grofwildbeheer	- E. Pelzers
8	De Hoge Veluwe het jaar door	- Jop de Ruiter
15	Kennis maken (1)	- J.W.F. Buschkens
17	De Zandhagedis	- C.F. van de Bund
21	Bloeddorst	- P. Koffeman
22	De Hoge Veluwe in beeld	- P. Griffioen - A. Ohmstede
26	De Hoge Veluwe, natuurlijk Zo maar een bord	- J.C. Kok
30	Berichten uit het park Van de directeur Een jaar na de storm Aanschouw-Nieuws	- H.A. Bruning - B.L. Boers - Peter H. Eleveld
34	Verenigings nieuws Van de voorzitter Extra algemene ledenvergadering Algemene ledenvergadering Verslag alg. ledenvergaderingen 1990 Jaarverslag 1990 Jaarverslag penningmeester Oproep plantenwerkgroep Van de redaktie	- J. Drijber - M. Onderwater - J.J. Prins - J.L. Ebgert

de schouw

Orgaan van de Vereniging „Vrienden van De Hoge Veluwe"

Eindredactie:
J.W.F. Buschkens, E. de Ruiter-Dijkman, H. Siepel

Alle correspondentie betreffende De Schouw (met uitzondering van adreswijzigingen, aanmeldingen etc. zie voorlaatste bladzijde) richten aan:
Redactiesecretariaat De Schouw:
Drs. H. Siepel, Arnhemseweg 613, 7361 TP Beekbergen

Inzenden kopij:
vóór 15 februari, 15 mei, 15 augustus en 15 november.

Contactadressen van de vereniging:
Werkgroep De Denneschеerders:
M. Pronk, Diamantstraat 20, 7314 HP Apeldoorn, tel. 055-552393
Bezetting De Aanschouw:
Mevrouw B. Wit-van Koetsveld, Graaf Janlaan 11, 3708 GH Zeist, tel. 03404-14165
Aanmelden nieuwe gidsen:
Mevrouw D. Bruyn-Huurman, Kapelleboom 75, 6865 AX Doorwerth, tel. 085-334224
Plantenwerkgroep:
J.L. Ebregt, Koekoekstraat 1, 6823 DE, Arnhem, tel. 085-453111.
Historische werkgroep:
J.C. Kok, Krimweg 3a, 7351 AS Hoenderloo, tel. 05768-1834
Faunawerkgroep:
H. van Tuil, Roekenstraat 24, 6823 CN, Arnhem, tel. 085-450911.

Overname uit de inhoud van dit tijdschrift is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en onder vermelding van de bron.

Foto omslag: J. de Ruiter - *Bloeiende krenten op de bunt-.*

Druk: Kaper B.V. - Apeldoorn

Effecten van veranderd grofwildbeheer

J. Bokdam

Oplettende bezoekers van het Park zal het opgevallen zijn dat in het voorjaar van 1990 in de wildbaan enkele kleine terreingedeelten zijn uitgerasterd. Deze exclosures vormen een onderdeel van een onderzoek naar de effecten van het veranderde grofwildbeheer op de edelherten en de vegetatieontwikkeling. Hieronder wordt in het kort uiteengezet wat het doel, de werkwijze en de eerste resultaten van dit onderzoek zijn.

Natuurbeheer en grofwildbeheer.

In 1989 besloot de directie van het Nationaal Park de Hoge Veluwe het grofwildbeheer te veranderen en meer te integreren in het terreinbeheer. De belangrijkste veranderingen in het beheer betroffen de volgende punten:

1. Een geleidelijke verhoging van de edelhertenstand (voorjaarsstand) van 200 naar 300 dieren.
2. Het verminderen en geleidelijk afbouwen van de bijvoedering met energierijke producten en voortzetting van de mineralenbijvoedering d.m.v. likstenen die naast keukenzout ook kalk en fosfor bevatten. Deze likstenen worden bij voorkeur nabij de wildweides geplaatst.
3. Veranderingen in de situering van de rustgebieden zodat ze meer open terrein en minder bos bevatten.
4. Het handhaven en aanleggen van nieuwe wildweides in rustgebieden.

Het directe doel van 3 en 4 is het creëren van storingsvrije "inkijkgebieden" waarin het grofwild bij daglicht durft te fourrageren, waarbij het van afstand door de bezoekers van het Park kan worden geobserveerd.

De motivatie voor deze veranderingen en de achterliggende gedachten werden reeds eerder uitgebreid in de Schouw toegelicht (van Wieren, 1986; Stefels, 1989). Kernpunten in hun betoog zijn:

a. Het natuurlijke voedselaanbod is de laatste 10 jaren aanzienlijk toegenomen a.g.v. natuurlijke successie en atmosferische stikstofdepositie.

b. De benutting van het natuurlijke voedselaanbod door edelhert en moeflon kan en moet aanzienlijk worden vergroot.

Het bijvoeren van ruwvoer en krachtvoer is voor het behoud van een vitale populatie grofwild waarschijnlijk overbodig en vanuit de doelstellingen van het Park ongewenst. De gebrekkige mineralenbeschikbaarheid in het natuurlijke voedsel vereist echter een aanvulling via wildweides of likstenen.

c. Het natuurlijke voedselaanbod (ruwvoer) laat qua hoeveelheid energie een stand van ca. 300 herten toe, bij een onveranderde moeflonpopulatie.

d. Door een hogere dichtheid en een grote afhankelijkheid van het natuurlijk voedsel en wildweides buiten het bos zullen de wildobservatiemogelijkheden voor het publiek toenemen omdat de dieren langer en eerder buiten de dekking treden.

Deze veranderingen in het beheer houden niet in dat de beheersdoelstellingen van de Stichting voor het Park zijn veranderd. De nieuwe maatregelen zijn juist bedoeld om deze beter te realiseren. Het behoud van het half-open Veluwse landschap is gebaat bij de verwachte hogere begrazingsdruk op grassen (vooral Bochtige Smele), Struikheide en bosopslag. Voor de recreant en natuurliefhebber neemt de kans op wild zien toe. De veranderingen betekenen ook niet- dit voor alle duidelijkheid- dat nu plotseling de Hoge Veluwe als een natuurlijk, zelfregulerend ecosysteem wordt beschouwd, waarin de grote herbivoren aan hun lot worden overgelaten. Daarvoor is in de eerste plaats de vegetatie in het park te arm aan mineralen. Bovendien ontbreken grote carnivoren als regulator van de dichtheid van de grote herbivoren. Beide gegeven heden hangen nauw samen met de beperkte op-

pervlakte en de eenzijdige samenstelling en mineralenarmoede van de bodem.
Wat nu beoogd wordt is de optimalisatie van het grofwildbeheer in een onvolledig habitat en de integratie ervan in het geheel van het terreinbeheer.

Populatie ontwikkeling van het edelhert
Aan de Vakgroep Natuurbeheer van de Landbouwuniversiteit Wageningen (LUW) werd opdracht verleend tot het uitvoeren van een monitoringsonderzoek naar de effecten van het nieuwe grofwildbeheer en om deze effecten te evalueren.
Het LUW-onderzoek beperkt zich tot de ontwikkeling van de edelhertenpopulatie en de veranderingen in de vegetatie.
Het verzamelen van de veldgegevens voor het eerste deel van het onderzoek berust in belangrijke mate bij het team van jachtopzieners van het Park. Nagegaan wordt hoe bij de verminderde bijvoer het aantal, de reproductie, het geweigewicht en de conditie gedurende de onderzoeksperiode (april 1989 - april 1992) verlopen. Een indruk van de conditie wordt verkregen d.m.v. de lichaamsgewichten, geweigewichten en niervet- en beenmergvetreserves van afschotdieren. Tenslotte wordt de conditie van de edelherten in het veld en na afschot in een drietal conditieklassen geschat om de gegevens van de afschotdieren te kunnen extrapoleren naar de levende dieren.
De resultaten van het onderzoek over 1989/1990 zijn onlangs aan de Directie van het Park gerapporteerd. De hoeveelheid bijvoer is aanzienlijk teruggebracht van ca. 80 ton droge stof in het seizoen 87/88 tot ca. 30 ton per jaar in het seizoen 89/90. De periode waarin wordt bijgevoerd is beperkt tot de maanden januari tot en met maart.
De voorjaarsstand, zoals bepaald d.m.v. voorjaarstellingen, is toegenomen van ca. 172 (in 1988) via ca. 190 (in 1989) tot ca. 218 (in 1990). In 1994 kan bij een voortzetting van het huidige jachtbeleid de gewenste stand van ca. 300 worden bereikt.
Een verslechtering van de voedselsituatie leidt bij grote zoogdieren tot een duidelijk merkbare teruggang in het reproductiesucces en bij de herten in een verminderd geweigewicht. Daarom wordt het aantal kalveren per 100 hindes in dit onderzoek bepaald. In 1989 bedroeg het berekende reproductiesucces 74, dus iets onder de algemeen gehanteerde norm van 80. Vergelijkbare cijfers uit 1987 en 1988 ontbreken helaas. In de daaraan voorafgaande jaren met overvloedige bijvoedering werden in het Park wel niveau's van boven de 90 gehaald.
In de afschotgewichten van kalveren (tot 1989) en spitsers lijkt zich een zeer geringe daling af te tekenen, maar de veranderingen zijn niet significant.
De resultaten van het niervet- en beenmergvetonderzoek tonen aan dat de afschotdieren in de periode 1989/1990 in een goede tot uitstekende conditie verkeerden. Dit gold ook voor de levende dieren in het Park, zoals bleek uit de conditieschattingen.

Geconcludeerd kan worden dat de vermindering van de bijvoedering vanaf 1988 geen spectaculaire veranderingen in de conditie en het voortplantingssucces van edelherten te weeg heeft gebracht. De uitzonderlijk zachte winter 1989/1990 kan hieraan mogelijk mede hebben bijgedragen.

Terreinontwikkeling.
Het grofwildbeheer en de grofwildstand hebben niet alleen consequenties voor de dieren zelf, maar ook voor het terrein waarin ze leven. Omdat zowel de flora als de fauna in belangrijke mate afhankelijk zijn van de vegetatiestructuur, wordt in het onderzoek hieraan aandacht besteed.
In de eerste plaats wordt nagegaan welke veranderingen in de structuur en de botanische samenstelling (vaatplanten) optreden als gevolg van de veranderingen in het grofwildbeheer. Daarnaast wordt d.m.v. exclosures het effect van de begrazing door het grofwild in het algemeen gemeten. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar de verhouding grassen/dwergstruiken en naar de opslag van bomen in open terreinen en in het bos zelf. Er worden metingen gedaan om een eventuele toename van vraat aan eiken te kunnen vaststellen.

Verwacht wordt dat het veranderde grofwildbeheer de bosopslag en de vergrassing met Bochtige Smele zal remmen, gezien de capaciteit van edelherten om houtachtigen te vreten. Dat betekent minder beheersinspanningen om bosopslag te verwijderen, maar ook een grotere vraatdruk op bijv. Struikheide. Met name op plaatsen waar de Struikheide moet concurreren met een weinig gevreten grassoort als Pijpestrootje valt te verwachten dat verhevigde vraat aan (jonge) struikheide in het voordeel van het gras zal werken. Edelherten consumeren slechts in beperkte mate en in een korte periode deze grassoort.

Tot slot.

Het onderzoek is in de eerste plaats bedoeld om antwoorden te geven op de vragen van de beheerder van het Park. Dat neemt niet weg dat de resultaten ook interessant kunnen zijn voor het beheer van vergelijkbare gebieden op de Veluwe en andere uitgestrekte mineraalarme bos- en heidegebieden.

In het Park wordt ook door anderen onderzoek verricht, bijv. aan de flora en fauna. Het is belangrijk dat daarin ook aandacht wordt besteed aan mogelijke positieve dan wel negatieve effecten van het veranderde grofwildbeheer.

De resultaten daarvan zullen mede een rol kunnen spelen bij de toekomstige evaluatie ervan.

Literatuur.

Stefels, C.J. 1989. Veranderingen in het grofwildbeheer op de Hoge Veluwe. De Schouw 36 (2): 32-34.

Wieren, S.E. van 1986. Grazers op de onderbegraasde heide. De Schouw 33 (1): 1-5.

Drs. J. Bokdam is onderzoeker aan de Vakgroep Natuurbeheer van de landbouwuniversiteit Wageningen.

Geschiedenis van het grofwildbeheer

E. Pelzers

In vier delen zal de heer E. Pelzers verslag doen van zijn onderzoek in o.a. de archieven van het Nationale Park De Hoge Veluwe. Hoewel zijn onderzoek op diverse onderwerpen betrekking had, zal hier vooreerst gerapporteerd worden over de geschiedenis van het grofwildbeheer. In het eerste deel wordt de vroegste periode behandeld. Het tweede deel gaat over de toen gebruikelijke jachtmethoden. De oorlog en bezettingstijd vormt het onderwerp van het derde deel. Het vierde deel, tenslotte, heeft betrekking op de voor het Park roerige tijd vlak na de oorlog. Het mag duidelijk zijn dat het grofwildbeheer in deze tijdreeks grote veranderingen kende (red.)

1. Inleiding.

Het grofwildbeheer in het Nationale Park De Hoge Veluwe, opgericht in 1935, was in de eerste vijftien jaar vaak aan veranderingen onder hevig. In 1950 werd door de oprichting van het St. Hubert-Gilde de basis gelegd voor een beheersvorm, die lang stand hield. Het grofwild in het Nationale Park tussen 1935 - 1950 betreft edelherten, moeflons, reeën, wilde zwijnen en damherten in één van de oudste en grootste omheinde wildgebieden in Nederland.

Historische beschrijvingen van het wildbeheer in omrasterde wildterreinen zijn in Nederland zeldzaam. Dit komt onder meer omdat ingerasterde wildgebieden in Nederland, in vergelijking met bijvoorbeeld Duitsland, relatief weinig voorkomen. De meeste gesloten wildbanen liggen op de Veluwe. De oudste en grootste gesloten wildbaan is het Koninklijk Kroondomein Het Loo. Het Nationale Park De Hoge Veluwe volgt qua leeftijd en qua omvang op een tweede plaats. Natuurliefhebbers ervaren omheinde wildgebieden vaak als een vreemd fenomeen. Men koppelt het vaak aan jachtbelangen. Het Nationale Park De Hoge Veluwe heeft een belangrijke rol gespeeld als voorbeeldfunctie in het wildbeheer, de bosbouw en het natuurbeheer. Vele binnenlandse en buitenlandse biologen, wildbeheerders en bosbouwers bezochten (en bezoeken) het Nationale Park om kennis te nemen van het beheer. Studenten van de Wageningse Landbouwuniversiteit en andere universiteiten deden en doen er de meest uiteenlopende onderzoeken. Vanouds bestaan er banden tussen de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe en het Rijksinstituut voor Natuurbeheer en zijn voorlopers.

De grondleggers van het landgoed de Hoge Veluwe zijn dr. A.G. Kröller en zijn vrouw Helene Kröller-Müller. Zij waren beherende vennoten van de firma Wm. H. Müller en Co, die de aandelen bezat van de N.V. Wm. H. Müller en Co's Algemeene Exploitatiemaatschappij. Deze Exploitatiemaatschappij, opgericht in 1909, kocht en beheerde landgoederen, onder meer het landgoed Hoenderloo (landgoed De Hooge Veluwe). Aanvankelijk speelden louter privé-motieven, waaronder jacht, een rol bij de aankoop en het beheer van het landgoed. Later gingen ook ideële redenen een rol spelen. De Exploitatiemaatschappij verkocht het landgoed in april 1935 aan de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Dr. Kröller liet in de periode 1909-1935 het gebied omheinen, de publieke wegen opheffen en er grofwild uitzetten. Gedurende de negentiende eeuw was de kwantiteit en kwaliteit van de Nederlandse grofwildsoorten fors teruggelopen. Dr. Kröller beoogde de grofwildpopulaties op zijn landgoed aan te vullen en te versterken. Herten en wilde zwijnen werden uit het buitenland ingevoerd. De wilde zwijnen kwamen terecht in de Varkensbaan in het Hoenderlose Bos. De wilde varkens werden hier overigens vóór 1935 weer afgeschoten in verband met de beheerskosten. Dr. Kröller kreeg in 1921 van Groothertogin Charlotte een aantal moeflons uit Luxemburg voor zijn landgoed. Geregeld wisselde hij met het Kroondomein Het Loo wild uit voor 'verversing' van zijn wild. De uitgezette

Dr. A.G. Kröller

reeën kwamen onder meer uit de omgeving van Appelscha.
In deze publikatie wordt vrij gedetailleerd beschreven hoe het grofwild in het Nationale Park De Hoge Veluwe tussen 1935 en ca. 1950 beheerd werd. Het leeuwedeel van de gegevens zijn afkomstig uit het archief van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, gevestigd in Hoenderloo. Aan de hand van vergaderstukken van het bestuur en correspondentie van de betrokkenen kon een nauwkeurig beeld worden gegeven van het grofwildgebeuren. Dat de jacht daarbij een centrale rol inneemt, is niet vreemd, als men bedenkt dat vóór 1970 veel natuurbeschermers de jacht als een normaal gegeven beschouwde. Dr. G.A. Brouwer, nauw verbonden met de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, schreef in 1949 in zijn standaardwerk over edelherten: "Ook wanneer men niet voor de jacht voelt, moet men toch erkennen, dat de noodzaak bestaat in een natuurreservaat het overtollige wild af te schieten... De natuurbeschermer moet trachten het Edelhert zo 'wild' en 'zuiver' mogelijk te bewaren, de jager moet de stand op peil houden en de rol van de natuurlijke vijanden van het roodwild overnemen" (Brouwer, 1949).

2. De periode 1935-1940.
Het grofwildbestand van het Nationale Park bestond in oktober 1935 uit zo'n 220 edelherten, 100 moeflons en een onbekend aantal reeën. De grofwildjacht werd door de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe verpacht aan de Kröller-Müller Stichting. De Kröller-Müller Stichting was in 1928 opgericht door dr. A.G. Kröller en zijn echtgenote Helene Kröller-Müller met het doel om hun kunstverzameling en het landgoed De Hoge Veluwe veilig te stellen en de bouw van een kunstmuseum te realiseren. De verpachting van de jacht vormde bij de oprichting van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe een onderdeel van de financiële constructie. De Kröller-Müller Stichting pachtte de jacht voor een periode van 10 jaar tegen een jaarlijkse pachtprijs van 3000 gulden onder meer om het exploitatietekort van de Hoge Veluwe te dekken. Daarnaast was er nog een belangrijk ander aspect aan deze verpachting. Het dagelijks bestuur van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe wilde verhinderen, dat er commerciële exploitatie van de jacht in het Nationale Park plaats zou vinden. De Kröller-Müller Stichting verplichtte zich om de grofwildstand te handhaven op het aanvangsniveau. De secretaris-penningmeester van de Hoge Veluwe, S. van Deventer, verwoordde het in november 1935 als volgt: "Wij kunnen bovendien constateren, dat het publiek bijzondere belangstelling voor het wild heeft, naast St. Hubertus, het standbeeld De Wet en andere waarvoor hij een betrekkelijk groot bedrag over heeft. De jacht is hier een maatregel van behoud van de wildstand, die ten doel heeft om deze als aantrekkelijk voor het publiek te bewaren. Met deze elementen heeft ieder rekening te houden, die gaarne uit verhuur en verpachting meer geld zou willen kloppen"(1). Marchant vond het juist dat de jachtopziener in dienst was van de Hoge Veluwe: "Hij (de jachtopziener) is de direct verantwoordelijke persoon voor het wild, moet ervoor zorgen, dat het afschotplan wordt gevolgd of rapporteren, indien hij meent, dat daarvan moet worden afgeweken. Kortom hij moet uitsluitend op de belangen van den verpachter letten, die er b.v. ook belang bij heeft dat dieren, die op zich zelf de wildstand schade toebrengen, niet wor-

den uitgeroeid, wanneer hun bescherming voor het algemeen karakter wenselijk is". Het bestuur stond achter de opvattingen van Marchant. De bestaande situatie bleef gehandhaafd. Jhr. W.H. de Beaufort (1881-1976) speelde een grote rol in het grofwildbeheer van het Nationale Park, Hij was onder meer jagermeester van de koningin in buitengewone dienst. Verder was hij verbonden aan de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. In zijn visie gingen jacht, natuurbescherming en bosbouw nauw samen. De Beaufort adviseerde de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe in het grofwildbeheer. Zijn voorstellen werden veelal zonder tegenwerpingen opgevolgd.

Zo stelde hij in januari 1939 voor enkele wisenten, die in de Amsterdamse dierentuin Artis verbleven, in het Nationale Park op te nemen. Hoewel zijn idee uiteindelijk niet werd verwezenlijkt, ging het dagelijks bestuur accoord. Het bestuur vond het idee van grote propagandistische waarde voor de Hoge Veluwe. J. Bakker, lid van het algemeen bestuur en vertegenwoordiger van het ministerie van Financiën, vond in december 1938 dat, de grofwildstand in het Nationale Park te hoog was en pleitte voor vermindering met de helft. Hij bekeek een en ander met een financiële bril. Dit geluid was vaker te horen geweest. De Beaufort was bereid aan Bakkers wens tegemoet te komen. Hij stelde voor, in overleg met Dr. Kröller, de reeënstand te verlagen en moeflons levend te vangen en te verkopen. Men verkocht in de daaropvolgende jaren onder meer moeflons aan Ouwehands Dierenpark in Rhenen en particulieren in Velsen en Ede (Pelzers, 1988). Burgers Dierenpark in Arnhem ontving 2 rammen en 2 ooien van de Hoge Veluwe. De Stichting schonk in maart 1940 een moeflonpaar aan diergaarde Blijdorp in Rotterdam, en in 1942 een moeflonram aan Artis in Amsterdam. De Duitse gezant in Nederland, Graf Zech, speelde bij deze beslissing over de reeën en moeflons een rol op de achtergrond. De gazant was regelmatig te gast bij het echtpaar Kröller-Müller. De Beaufort wilde uit de opbrengst van het wildbraad en de verkoop van moeflons de aankoop van edelherten uit Rominten voor het Nationale Park financieren. Rominten was een fameus wildgebied in Oost-Pruisen, van waaruit vele edelherten waren geëxporteerd voor bloedverversing naar andere wildgebieden. Op het Kroondomein Het Loo had men tegen het einde van de jaren twintig goede ervaringen opgedaan met het uitzetten van vier edelherten uit Rominten (Reinders, 1959). Graf Zech probeerde voor de Hoge Veluwe te bemiddelen. Het lukte echter niet meer om edelherten uit Rominten voor het Nationale Park te krijgen, vermoedelijk vanwege de kort daarna uitgebroken Tweede Wereldoorlog.

(1) Archief Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe en het Algemeen Rijksarchief, archief H.P. Marchant, inv. nr. 474, nota H.P. Marchant over de jacht, 1936.

Jhr. W.H. de Beaufort

De Hoge Veluwe het jaar door

Jop de Ruiter

Voordat ik u deze keer wat ga vertellen over mijn voorjaarsbelevingen en u op een aantal dingen wil wijzen waar u op uw wandelingen in deze tijd van het jaar eens op moet letten wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om nog eens uit te leggen hoe de rubriek "De Hoge Veluwe het jaar door" eigenlijk is ontstaan.

Veel leden zullen het misschien nog wel weten maar in de afgelopen jaren zijn er toch ook aardig wat nieuwe leden bijgekomen en deze rubriek gaat dit jaar toch al weer het tiende doch, tevens laatste jaar in.

In 1981 kwam een aantal leden al pratend met het idee dat het misschien wel aardig zou zijn om een jaar lang een bepaald gebiedje op de Hoge Veluwe te bezoeken om een indruk te krijgen van wat er zoal aan specifieke seizoenkenmerken waar te nemen is. Er ontstond toen het plan om eenzelfde wandeling elke maand te lopen (Het jaar door), goed te kijken naar de veranderingen die plaatsvinden en te noteren wat we zoals tegen komen. Van deze wandelingen werden bij toerbeurt "verslagen" cq. aantekeningen gemaakt en mede aan de hand daarvan verschenen al vanaf dat eerste jaar de artikeltjes onder de bovenstaande kop. Die wandelingen vielen zo in de smaak en boeiden zo dat we, nu 10 jaar verder, in oktober onze 100ste wandeling hebben gelopen.

De groep bestaat, na een enkele wijziging in de samenstelling, uit 10 leden waarvan het merendeel alle wandelingen heeft meegemaakt. Het verrassende is dat we na zovele wandelingen toch steeds weer nieuwe dingen zien die ons boeien, nieuwsgierig maken of die we gewoon mooi vinden al of niet seizoen of plaats gebonden en daarom verveelt het ons ook nog steeds niet. Bovendien heeft het een hechte band en mooie vriendschap opgeleverd met als gezamenlijke liefde onze prachtige Hoge Veluwe.

Een aantal deelnemers heeft echter te kennen gegeven het moeilijk te vinden om na 10 jaar nog over algemene seizoensverschijnselen te schrijven zonder voor hun gevoel te veel in herhalingen en te vervallen. Sommige zullen af en toe nog wel eens een bijdrage aan de Schouw leveren, misschien wat meer onderwerp gericht in de daarvoor bestemde rubriek "De Hoge Veluwe, natuurlijk".
Hopelijk hebben we u d.m.v. onze stukjes ervan overtuigd, als u dat al niet was, dat er op de Hoge Veluwe heel wat te beleven is als je al je zintuigen laat werken en misschien heeft het een aantal van u gestimuleerd ook eens naar die dingen te kijken die wij zagen of zoals wij ze zagen. Ongetwijfeld heeft u tijdens uw wandelingen ook leuke, mooie waarnemingen gedaan en beleeft u de seizoenen op de Hoge Veluwe op uw manier. Zet daarvan dan ook eens wat op papier, stuur het naar de redactie en laat de andere leden daar ook eens van meegenieten. Daar is ons orgaan "De Schouw" toch voor!

Maar nu dan toch eindelijk mijn laatste bijdrage in deze rubriek over het voorjaar.
Voor mij, vooral ook door m'n hobby in de fotografie, zijn er twee seizoenen waar ik niet over uitgepraat raak, twee seizoenen die het meest boeiend zijn door hun gehele sfeer en ook landschappelijk gezien, waarin de meeste veranderingen plaatsvinden. Dat zijn de herfst met z'n vele warme soms vlammende kleuren en sfeervolle mystieke landschappen en het voorjaar met de vele zachtgroene tinten van de schijnbaar uit de dood verrijzende planten en bomen, heerlijke geuren en uitbundige vogelzang.
De officiële begindatum van de lente is natuurlijk 21 maart, maar ik krijg al de voorjaarskriebels als eind december de toverhazelaar vol in bloei staat, als het longkruid in onze tuin begin januari het al in z'n kop krijgt z'n eerste, zij het kleine, bloempjes te vormen, als rond half janu-

ari in de omgeving van de Hubertusvijver langs de Veentjeswei de gewone hazelaar z'n goudgele katjes sierlijk laat wapperen in de vrieswind en alweer nieuwe noten componeert. Als dan ook nog de fel roze bloempjes van het peperboompje te voorschijn piepen en de koolmezen hoog in de berken hun uitbundige roep "sie sie gäh, sie sie gäh", afgewisseld door een hoog en klinkend "pink pink pink" laten horen is het gevoel compleet. M'n mooiste verjaardagsgeschenk krijg ik toch elke keer weer van onze tuin als in het nog zwakke maar heldere zonnetje de eerste chromaatgele winterakonieten bloeien tussen het dode blad.

Dit jaar kreeg ik de eerste voorjaarskriebels al op 31 december toen we een laatste wandelingetje maakten in een oud beukenbos. Hoog boven ons in de door de zon beschenen takken die scherp afstaken tegen een strak blauwe lucht zat een spreeuw in die typische houding, snavel schuin omhoog, zijn rijk gevarieerde lied vol overgave te zingen met alle bekende immitatiegeluiden, snavelgeklepper en lange uithalen die klonken als kleine vuurpijlen.

"Maar": zult u misschien wel terecht zeggen. "Je moet wel reeël blijven Jop, want wanneer werden de Elfstedentochten ook alweer gereden"? Juist. Op 21 februari '85 en 26 februari '86. Dus kan er nog heel wat gebeuren.

Dat is natuurlijk waar, maar terwijl ik dit op een vrije middag zit te schrijven (31 januari) kijk ik vanuit onze studeerkamer de tuin in en zie dat er een koolmees in een heerlijk zonnetje druk doende is het gat van een nestkastje, dat tegen de muur van de buren hangt, bij te werken terwijl hij uitbundig zingt en op het dak zitten een stel fraaie grijsbruine tortels, met hun gitzwarte halsbandje, te flikflooien terwijl ik op de achtergrond het luide gesnater van de wilde eenden hoor. Dus waarom zou ik m'n voorjaarsgevoel onderdrukken.

Dhr. A.B. Wigman, die in de naoorlogse jaren als natuurhistorisch medewerker en PR-man aan het Park verbonden was, wiens boeken bij ons een ere plek in de boekenkast hebben, had al net zo'n "afwijking" als ik wat betreft die voorjaarsgevoelens. Als ik z'n prozaïsch geschreven boek "Langs eenzame paden" erop nasla, lees ik ondermeer het volgende:

Spreeuw

"Och, 't deugt nog wel niet in allen deele, maar de mensch wil zoo graag den winter kwijt, neemt elk groen voorjaarspuntje onder 't vergrootglas zijner begeerte en bekijkt de kille luimen en gure grillen die zijn wenschen beïnvloeden, door den omgekeerden kant van den verrekijker en zoodoende weet de ontvankelijke wandelaar al gauw wat lenteglorie te ontdekken, waar voor grover besnaarden nog niets te koop is" en "Uitbarstend leven, spottend met alle ongunst van weer en tegenslag, vaart als een stuivende adem van blijde verwachting door de natuur; 't vogelorkest raakt beter bezet en vóór gij 't weet, heeft de winter voorgoed den aftocht geblazen, want de enkele vermaning aan de achter ons liggende lange donkere maanden tel ik niet eens mee".

Ja, die man kon het mooi zeggen; het is me uit het hart gegrepen.
Maar nu gauw naar maart want per slot van rekening is die maand al een heel eind gevorderd als deze Schouw bij u in de brievenbus valt.
Ja, in de mooie maand maart is er al heel wat te beleven aan lenteverschijnselen en het is een heerlijke tijd voor een lange wandeling. Maar, pas op, kleedt u goed warm aan want, al lijkt het mooi zonnig en warm achter het glas, de temperaturen kunnen nog knap laag zijn, zeker voor de middag; nachtvorsten met temperaturen van -5 graden Celsius en lager zijn zeker geen uitzonderingen.
Dat doet me denken aan de prachtige wandeling die we op 18 maart 1989 haaden bij Oud-Reemst.
Wij waren vrij vroeg die dag en reden vlak na 8 uur over de Reemsterweg naar ons verzamel- en startpunt van dat jaar aan het einde van deze weg. De lucht was strak blauw en er was geen zuchtje wind. De heide, pijpestro pollen en alle andere begroeiing waren bedekt met een centimeters dikke laag rijp door de strenge koude van de afgelopen nacht en de windstilte. De zon scheen prachtig en het was zo helder dat je met gemak de bossen rond Harskamp en natuurlijk onze Franse berg ten voeten uit kon zien liggen met verder naar rechts Hoenderloo en het Deelerwoud. Na het uitzetten van de lawaaierige automotor werden we hij het uitstappen overvallen door een ijzige stilte. Maar al gauw drongen allerlei vogelgeluiden tot ons door, steeds meer en meer soorten konden we onderscheiden terwijl we met de kijker in de aanslag stonden en onze handen warmden aan een dampende kop koffie, waar we elke wandeling weer of geen weer mee beginnen.
De geluiden kwamen van ver over de vlakte van het Oud-Reemsterzand naar ons toe.

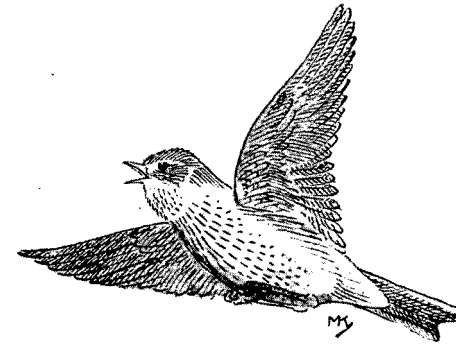

Veldleeuwerik

Allereerst waren er de vele veldleeuwerikken , die we ook al langs de Reemsterweg met ons mee hadden zien vliegen, steeds hoger en hoger klimmend vanaf de grond tot ze hoog in de lucht bleven zweven en je ze met het blote oog niet meer kon zien, maar horen des te beter. Ze zingen een jubelzang met tonen zo hoog en die elkaar zo snel opvolgen dat het moeilijk is om de melodie te volgen, sommige strofen worden verscheidene malen herhaald. Na een tijdje zweven dalen ze, al zingend, soms in spiraallijnen, soms bijna loodrecht tot op het ogenblik dat ze als een steen uit de lucht neerploffen in de nabijheid van hun uitgangspunt.
Het is een vogel die eigenlijk het gehele jaar wel te zien is maar toch wel een bepaalde trek vertoont, zeker bij winters met plotselinge felle koude inval wil er nog wel een deel in grote groepen zuidelijker streken opzoeken.

De hoogste presentie wordt bereikt van maart tot en met mei. In dit tijdvak vindt de paarvorming en de territorium - afbakening plaats, wat gepaard gaat met gevechten en zang gedurende een groot deel van de dag. Als broedvogel komt hij toch wel het meest op de Veluwe voor, per atlasblok (5 x 5 km) 400 tot 500 paren is hier gebruikelijk!

Maar ook waren er zelfs al boomleeuwerikken te horen. Ze zijn veel minder talrijk (tot 50 paren per atlasblok) en iets kleiner dan de veldleeuwerik, hebben een kortere staart zonder witte staartzijde. De zang is wel haast nog mooier dan van z'n neef, klokjesachtig zuiver en melodieuzer en aflopend met "tjuu-luu-luu-luu".
Hun lokroep is drielettergrepig en klinkt volgens sommigen als 'ma-die-lief, ma-die-lief" van daar z'n bijnaam: Madelief.
De boomleeuwerik zingt ongeveer het hele jaar door en op elke tijd van de dag, ook wel in mooie nachten, soms zittend op een tak maar meestal in een grillige vlucht startend vanaf de grond of vanuit een boom, niet zo hoog vliegend en dan niet te verwarren met de boompieper die meestal wat later (eind april/begin mei) ook in dit terrein wel te zien en te horen is, vaker echter in een wat meer bosrijke omgeving.
Deze boompieper is een wat slanker vogeltje met langere staart, met vrij lichte onderzijde en kan er zelfs een beetje zanglijsterachtig uitzien, maar dan veel kleiner. De pieper vliegt vanuit een boomtop met een vrolijk kanarie liedje een stuk omhoog en bij neerwaarts zweven, in fraaie glijvlucht met uitgewaaierde staart, naar een andere of vaak zijn oude zitplaats, laat hij z'n schetterende slag weerklinken die eindigt met een lang uitgetrokken "sia - sia - sia - sia - enz." en als hij zit geeft hij nog een kort kanarie riedeltje.
In de bosrand wemelde het van de koolmezen en vinken, spreeuwen zongen hun lied en een buizerd cirkelde al miauwend in de strak blauwe lucht, verderop vloog een groep zwarte kraaien (een vogel die overigens ook tot de zangvogels gerekend wordt) en over de vlakte klonk zowaar het prachtige jubelende geluid van wulpen. Toen wist ik het zeker, het was voorjaar geworden.

Maar dat was nog niet alles want van achter ons vandaan drong plotseling het bekende geluid van roepende geelgorzen tot ons door, de roep die klinkt als de inzet van de vijfde symfonie van Beethoven, "sie, sie, sie, gäh". Een misschien wel eentonig soms eindeloos herhalend liedje wat al vroeg in maart gehoord kan worden omdat de Nederlandse geelgorzen grotendeels standvogel zijn en vooral de Veluwe is bij deze soort sterk in trek. Voor de Nederlandse vogelaars zijn de woorden "geelgors" en "droge gronden" haast synoniemen. We zagen ze ook heel mooi door de kijker. Het is een genoeglijk dikke kanarieachtige vogel, helder geel op kop en onderdelen, roodbruine rug en roestbruine stuit.
Als zich even later dan ook nog een paar roodborsttapuiten prachtig in de zon laten bekijken kan onze dag, zoals we dat noemen, niet meer stuk. Het is zondermeer het mooiste vogeltje van de heide, zeker als de zon hem zo mooi beschijnt en hij, zoals zo vaak in een top van een niet zo grote grove den, z'n lokroep laat horen. Die lijkt wel wat op die van zijn neef de tapuit, die zeker nog een maand op zich laat wachten. Deze lokroep klinkt zoiets als "fuu-jiet, fuu-jiet" gevolgd door een scherp "tek-tek". Het kopje en de keel zijn zo zwart als maar zijn kan met een groot rond diepzwart oog, in de nek heeft hij een paar grote sterk afstekende witte plekken en ook op de vleugels heeft hij flink wat wit en een prachtig contrastrerende dieprode borst, een prachtcombinatie. De meeste van

Boompieper

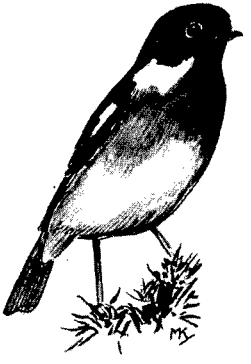

Roodborsttapuit

"onze" vogels overwinteren in Spanje, Zuid-Frankrijk en Noord-Afrika maar ook langs de westkant van het broedareaal, met name in Zuid-Engeland, komen overwinterings pogingen regelmatig voor en die vogels zijn dan al snel weer terug, soms al in februari en bij redelijk zachte winters blijven er hier zelfs wel een aantal overwinteren.

Al dit fraais konden we zien en horen zonder ook maar een meter van de auto vandaan te lopen en het zijn allemaal vogelsoorten die u nog de eerstkomende maanden uitbundig(er) zingend hier kunt aantreffen.

Als de koffie op is gaan we dan toch maar op pad en zien als bewijs dat het toch wel knap koud is geweest, en nog is, op een plas bij de verzamelplaats een laagje ijs van zo'n 7 á 8 millimeter.
We gaan een stukje noordwaarts een berkenbos in en horen en zien een paar vogels die we het gehele jaar hier wel aan kunnen treffen en dat zijn de roodborst en de staartmees of liever gezegd staartmezen want deze laatste zie je zelden alleen.
De roodborst is een zogenaamde jaarvogel. Dat wil zeggen: Je kan het hele jaar door roodborsten zien alleen niet altijd dezelfde individuen, het is gedeeltelijk een standvogel maar ook trekvogel. "Onze" broedvogels trekken gedeeltelijk zuidwaarts en in de winter zien we vaak in onze tuinen de "tamme", veel minder schuwe, exemplaren uit Scandinavië waar ze geen mensenvrees kennen. In maart/april is er een hoge presentie doordat de "onze" alweer terugkomen en de Scandinavische nog gedeeltelijk aanwezig zijn.

De staartmeesjes vallen meteen op door hun glasdunne geluidjes "sie-sie-sie" en een constant hoge triller "tsirr-tsirr-tsirr". Als we naar boven kijken zien we ze duidelijk in de takken balanceren als miniatuur ekstertjes met hun lange staart van wel een decimeter en daaraan 6 centimeter vogel in een kleurcombinatie van zwart, wit en rose. Door de korte hals schijnen ze haast geen kop te hebben en het peuterige snaveltje is volgens mij het kleinste snaveltje van alle bekende vogelsoorten.
Marius Kolvoort, de illustrator van onze verslagen, wees ons erop dat de exemplaren die wij zagen allen gestreepte kopjes hadden en vertelde dat je vroeger verhoudingsgewijs meer staartmezen zag met geheel witte kopjes, die, las ik, ook wel "ossekopjes" werden en worden? genoemd. Naar aanleiding hiervan heb ik eens wat vogelboeken geraadpleegd.
Van de staartmees komen in Europa drie vormen voor. In West en Zuid-Europa en in Groot-Brittanië broeden ondersoorten met een gestreepte kop. die standvogel zijn.
In Noord- en Noordoost Europa komt een witkoppige vorm voor die soms invasie-achtig optreedt. Deze invasies zijn vaak gering van omvang en alleen in Noord Europa merkbaar. Soms, zoals bijv. in 1973, bereiken de vogels tijdens een meer omvangrijke invasie ook ons land. Waarnemingen van grote groepen uitsluitend witkopjes hebben waarschijnlijk betrekking op deze noordelingen. Dit wil niet zeggen dat elke in Nederland waargenomen staartmees met een witte kop een vogel zal zijn uit andere landen. Doordat "onze" staartmezen in het overgangsgebied van de continentale ondersoorten broeden kunnen hier zowel kopstrepers als witkoppers worden waargenomen, met alle denkbare tussenliggende variaties.

Met het stijgen van de zon liep de temperatuur snel op, de rijp verdween zienderogen. Heel mooi was te zien dat daar waar de schaduw van bomen en struiken op de heide en het gras viel het nog wel wit bleef, heel scherp afgegrensd door zo'n temperatuurverschil in zon en schaduw. In de zon werd zelfs al een temperatuur van 14 graden Celsius gemeten waardoor ook het ijs op de plassen verdween waar we bij stonden. Het al zichtbaar groener wordend gras was bedekt met grote sprankelende rode en blauwe parels van de gesmolten rijp.
Een grote groep vinken en kepen, die in deze tijd van het jaar vaak samen optrekken, trok over de akkers van het fraaie Oud-Reemst project richting Harderwijkerweg want ze zijn beide dol op beukenootjes. De streeknaam Boekvink en de Duitse naam Buchfink voor onze gewone vink zegt denk ik voldoende. Als we langs de gerestaureerde wallen lopen vinden we op één van de afgezaagde stronken een braakbal van waarschijnlijk een bos- of ransuil. In ieder geval van een uil want er zaten duidelijk veel botjes in. Een roofvogel heeft zulke sterke maagsappen dat de botjes daar in oplossen. Ik heb de braakbal mee naar huis genomen omdat we net een leuk boekwerkje van de N.J.N. hadden gekocht waarmee je, als je voldoende onderdelen hebt, zoogdieren kunt determineren en dat wilde ik wel eens uitproberen. Na een paar uur priegelen kwam er een bijna compleet skelet uit van één veldmuisje. Zonder pincet, naalden en een hoop geduld is dat determineren nog knap lastig. Je moet o.a. kijken naar de kauwvlakken van de kiezen en dergelijke. Verder vond ik naast de schedel ook dijbenen, schouderbladen, bekkenbeenderen, opperarmbeentjes, ribben, slaapbeen, wervels enz. + een hoop stoffering.
Het was de moeite zeker waard. Volgens Elseviers diersporengids zijn de botjes altijd onbeschadigd behalve de schedels en dat klopte. Dat komt omdat uilen hun prooidieren met een stevige pik achter de schedel doden.

Een erg gevarieerd en daardoor zeer aantrekkelijk gebied om in te wandelen is het terrein ten zuidoosten van het Jachthuis St. Hubertus, het Veentjesbos en omgeving, dat we vorig jaar bezochten. Daar zou ik u nog zoveel over willen vertellen; maar ik heb zo langzamerhand wel het meeste van m'n toegewezen ruimte verbruikt. Maar u moet daar absoluut dit voorjaar eens gaan kijken.
Let bijvoorbeeld eens op de prachtig goudgeel bloeiende dotters langs de Hubertusvijver. We zagen op 24 maart al een paar pollen in bloei staan, maar alles was vorig jaar dan ook wel zeer vroeg. Zo waren de krenteboompjes al uitgebloeid voor koninginnedag (in het zuidelijk deel bij Schaarsbergen begonnen ze zelfs al een beetje te ontluiken op 24 maart!) terwijl andere jaren het meestal de vraag is óf ze wel bloeien op 30 april. We letten daar namelijk de laatste jaren speciaal op in de vorm van een soort weddenschap met elkaar. U moet er dit jaar ook eens op letten. Los van deze schommeling van max. 3 á 4 weken is er nog een verschil in bloeitijd van zeker 2 weken naarmate je noordelijker of zuidelijker van de Hoge Veluwe komt. Zo reden we toevallig op 27 april 1984 van Bennekom naar Drente en constateerden dat de krenten in Bennekom volop bloeiden, op de Hoge Veluwe met een enkel bloempje, terwijl er in Drente nog niets van bloei te ontdekken was.
Rond 5 mei waren ze op de Hoge Veluwe op hun mooist. Zuidelijker, rond Nijmegen, bloeiden ze zeker 1½ week eerder dan in het Park.
Het terrein is door z'n gevarieerdheid ook zeer vogelrijk. In maart zijn er nog de troepen sijsjes, buitelend en balancerend in de berken en elzen waarvan ze de zaadjes zo graag lusten, vooral in de buurt van de watertoren.
Ook het bekende, uiterlijk moeilijk van elkaar te onderscheiden, groenige trio, de tjiftjaf, fitis en fluiter, komt er veelvuldig voor. Gelukkig varieert hun liedje genoeg om ze daaraan te herkennen.
Zo rond halfmaart komt als eerste van deze drie de tjiftjaf terug (wie hoort hem dit jaar het eerst?) die van vroeg tot laat heel monotoon z'n eigen naam roept "tjif-tjaf tjif-tjaf...", maar wat mij nooit verveelt. Dan, één of twee weken later, arriveert de fitis die voornamelijk in loofbosjes voorkomt; hij leeft zoals men wel eens onder vogelaars zegt in symbiose met de berk en is een echter zomervogel. Hij zingt een heel typerend liedje dat begint met een slag als van de vink maar dan, hoe moet ik dat zeggen, minder

schetterend en eindigt verrassend; zoals Jac.P. Thijsse dat zo mooi omschrijft: "...in een klein kort valletje breekt zijn stem - de weemoed van die enkele tonen is onbeschrijfelijk - en dan sterft het liedje uit in altijd zachter wordende, langzaam dalende toonparen".
Marius Kolvoort geeft dat zo mooi weer met de volgende tekst: "Oh wat is het mooi weer, oh wat is het mooi weer.
Jammer dat het zo kort duurt".
Nog later, zo half april, voegt de fluiter zich hij het tweetal, die meestal te vinden is in de buurt van beukenbossen en - lanen, en heeft ook een zeer karakteristieke, vrij zachte, zang. Van ie-klanken maakt hij later een lange triller, dus zoiets als:
"siesiesiesiesiesiesiesiesiesierrrrrrrrrrr"
en dan crescendo uitgevoerd, waaraan vaak, maar niet steeds, een helder "süd süd süd ..." als slot.

In april ziet de hele Veentjeswei lila van de vele pinksterbloemen en in mei bloeien die vreselijk mooie rhododendrons, die zich zo verbazend goed herstellen na de stormschade die zij hebben opgelopen in januari 1990. En natuurlijk zijn er overal in het Park al die tere groene tinten die elkaar zo snel opvolgen en veranderen dat je ogen en tijd te kort komt (zeker als je alleen de weekends ter beschikking hebt) wat Guido Gezelle zo mooi wist te verwoorden:

---'t Is lentegroen genoeg
voor honderd duizend oogen;
eilaas, 'k en hebbe er ik,
o grondig groene zee,
maar twee ---

Geniet er met volle teugen van en besef dat er één troost is; ieder jaar komt er een nieuwe lente!

Dhr. Diemont tijdens een uiteenzetting over heide compost *foto: RIN* →

Kennis maken (1)

Jan W. F. Buschkens

Wanneer u als vriend de Hoge Veluwe regelmatig bezoekt, kan het haast niet anders of u begint na enige tijd bepaalde personen te herkennen. Personen die door hun speciale manier van doen en voortbewegen gaan opvallen. Ze zitten bijv. op hun knieën onder een boom bij een horizontaal gespannen klein wit lapje of ze rijden op hun fiets over Hoge Veluwe bospaadjes, met een laddertje over hun schouder, net als een schoorsteenveger op een ouderwetse nieuwjaarskaart. Ook ziet men wel zo'n figuur in gedachten voor zich uitstaren bij een paar erg kleine paaltjes (zomaar?) ergens in een heideveld. "Wat zijn dat toch voor rare snuiters?" hebt u zich vast wel eens afgevraagd. En wij met u! 't Leek ons daarom het beste om via een kennismaking eens kennis te nemen van hun doen en laten. De dubbele betekenis van het opschrift van deze (nieuwe) serie zal u dan duidelijk zijn.

De eerste persoon waarmee we kennismaken is de heer Herbert Diemont, medewerker van het R.I.N. (rijksinstituut voor natuurbeheer) die als bodemonderzoeker al heel wat voetstappen op o.a. De Hoge Veluwe heeft staan.
Hij houdt zich vooral bezig met het wel en wee van onze heide. Verspreid over Nederland heeft hij tientallen proefvelden waar hij kijkt hoe Calluna (struikheide) reageert op de verschillende mogelijkheden van behandeling. Al die proefvelden zijn afgebakend door die bewuste kleine paaltjes in de hei en alleen per toeval door een wandelaar te ontdekken.
Naar zo'n proefveld liepen wij op die zonnige maar koude middag met de heer Diemont. We stonden er al midden in voor we het wisten. Zo onopvallend zijn die kleine houtjes. Wat is nu de bedoeling van die proefvelden wilden we weten, met de hete adem van onze nieuwsgierige lezers in onze nek. Wel, 't gaat (o.a.) om een idee te krijgen van de "produktie" van de Nederlandse heidevelden, kregen we te horen. Met de plek waar we nu staan plus, zeg maar, de 99 andere plekken in heel Nederland, krijgt men een goed idee inzake het reilen en zeilen van de paarse bloemetjes. We krijgen te horen dat heide een grote verscheidenheid heeft; zo is de heide in het zuiden van Brabant weer anders dan die op de Veluwe en die weer verschillend van het proefveld dat Herbert Diemont op de Dwingelose heide in de gaten moet houden. Van alle heidesoorten komt de soort Calluna het meeste voor en wordt dan ook tot buiten ons vaderland "beproefd". Vooral in de Atlantische sfeer, waar veel nat en weinig droog is, plus een gematigde temperatuur, wil Calluna zich nog wel laten zien.

"Let wel" zegt onze begeleider "dat het niet alleen om het klimaat gaat, maar ook om de bodem en het beheer". 't Maakt voor de heide veel uit of er is geplagd, gebrand of gemaaid wordt. De formule luidt dan ook: productie is afhankelijk van bodem, klimaat en beheer. Als het klimaat wat slechter wordt kan men door ander beheer (bijv. meer of minder schapen) de boel sturen. In Engeland is het klimaat wat beter voor Calluna dan in Nederland en er is dus minder beheer nodig om de heide daar in stand te houden. En met kennis hiervan kunnen we bepalen wat we aan het beheer moeten doen. Dat beheer kan op de éne plaats weer anders zijn dan een aantal kilometers verder op aan de kust of in het zuiden van het land. Vaak gebeurt het dat een beheerder in een gebied intuïtief weet hoe hij zijn heideveld moet aanpakken. Vriend Diemont vertelt, dat het meer dan eens voorkomt

dat, als hij met een wetenschappelijke onderbouwing z'n advies komt uitbrengen, de beheerder al een bijpassend vermoeden had. De grote moeilijkheid komt dan nog om de mensen "daarboven" in Den Haag achter de plannen te krijgen.
De wetenschapper zegt ons, dat hij alleen maar onderbouwt, heeft eigenlijk een R.I.N. winkel waar men gegevens kan komen halen. Er zijn, natuurlijk, in feite nog veel achterliggende vragen. Misschien schrijft hij daar nog wel eens een boek over.
Al pratend, lopend en rijdend zijn we veel verder bij een ander proefveld gekomen. 't Is anders "ingericht" er zit een raster omheen en met een hek om binnen te komen. Er staat gras, struikheide en brem. Hier vindt een onderzoek plaats dat in totaal 40 jaren zal duren. 't Heeft dus wel enig geduld nodig. Men is al ongeveer 15 jaren daar bezig. De voorlopige conclusie is: a) als men ploegt verschijnt er brem, b) bij plaggen komt er heide en c) door te maaien krijg je de grassen niet weg op deze wat rijkere bodem. 't Is echt het winkeltje waar Diemont eerder over sprak, voor elk wat wils!
We praten verder over vergrassing en noteren dat die eigenlijk uit de lucht ontdekt is. Met foto's van vroeger (± 1930) en nu kon men ook de beleidsmensen overtuigen dat de grassen zich nu uitbreiden. Aanvankelijk waren er mensen die zeiden dat de vergrassing vanzelf terug zou lopen, maar door luchtfotografie zag men dat heide wel gras werd maar gras geen heide. Dus: proefvelden aangelegd en beheerders bij elkaar gehaald en gezegd "hoe halen we de hei weer terug?" en daar kwamen de antwoorden uit de praktijk!

Het waren "vermoedens" die onze begeleider als onderzoeker tot "zekerheid" moest maken. En tot op heden is hij niet ontevreden. We moeten wat opschieten want Diemont heeft een afspraak met de heer Boers, boswachter van De Hoge Veluwe. Voor ons een genoeglijk weerzien met iemand uit onze vorige serie toen we met mensen van het park op pad gingen. De heer Boers heeft via het R.I.N. om een rapport gevraagd inzake een vermoede verhoogde depositie van zware metalen in de heide ten gevolge van luchtverontreiniging. Hierdoor wordt de compost van geplagde gras/heide onverkoopbaar. Er wordt door beide heren uitgebreid en langdurig gediscusieerd. Wij op onze beurt geven geen krimp door af en toe ook maar een wetenschappelijk gezicht te trekken. De heer Boers kan tenslotte ronduit vaststellen, dat het door heer Diemont overhandigde rapport waterdicht is. Beide heren tevreden. Wij trouwens ook, omdat we kans zagen boswachter Boers te strikken voor een artikel in deze periodiek. Zijn laatste bijdrage was precies een jaar geleden toen het zo gestormd had. Op de terugweg vertelt de wetenschapper ons over zijn jaren in Indonesie waar hij was om bepaalde projecten op te zetten. Vooral mangrovenbossen en tropische hoogvenen hadden zijn belangstelling.
Tussendoor krijgen we te horen, dat Diemont al lange jaren enthousiast lid van de Vrienden is. Hij was ook één van de initiatiefnemers van het allereerste vrijwilligersproject op Oud Reemst, nu al weer enige jaren geleden. Hij is erg tevredenmet wat daar o.l.v. Adrie van Wijck tot stand is gekomen. 't Is een soort visitekaartje vindt hij en zeker de moeite waard om door de vrienden grondig bekeken te worden! Als hij dan ook nog vertelt dat hij vroeger, vóór zijn vertrek naar Indonesie, in de redactie van onze "Schouw" heeft gezeten nemen we graag even onze muts voor hem af.
Dus vrienden van de Hoge Veluwe, als ge een soort vrijbuiter door het veld ziet springen en plotseling peinzend stil ziet staan, weet nu dan wie dat is.
Een man die als hij stil staat nog actie uitstraalt, die ook zo kon zijn wegegelopen uit een zeeliedenroman van Jan den Hartog. Komt u hem tegen, en hebt u tijd, vraag dan gerust waarmee hij bezig is. U zult uitgebreid en enthousiast worden ingelicht. Hebt u weinig tijd dan beter niets vragen!
Wij waren doodmoe na een lange middag maar zouden het voor geen geld hebben willen missen.

moeten lopen voor hun warmteregulatie. Dit kunnen ze bereiken door tussen de vegetatie een plekje te vinden waar het zonlicht gezeeft is en waar praktisch geen luchtbeweging is. Daar is het juiste temperatuursniveau te vinden die in overeenstemming is met de voorkeurstemperatuur van de hagedis. Het is om deze reden dat hagedissen nogal kritisch zijn in hun terreinkeuze. Behalve dat de bodem uit goed waterdoorlatend zand moet bestaan op een plek waar maximale zonbestraling mogelijk is, is vooral de vegetatiestruktuur van het grootste belang. De vegetatie heeft op plekken, waar zandhagedissen veel voorkomen, een min of meer open en stijve structuur afgewisseld met wat plekken met dichtere plantengroei. Hierdoor is het mogelijk dat het zonlicht direct tot op de bodem tussen minstens de helft van de aanwezige vegetatie kan doordringen. Een belangrijk deel van de bodem is bedekt met een goed ontwikkelde strooiselllaag, bestaande uit dood plantenmateriaal. In zo'n situatie is het voor hagedissen mogelijk hun lichaamswarmte onder de meest gunstige voorwaarden te reguleren, zonder zich te hoeven bloot te stellen aan ontdekking door roofvijanden en er is daar vrijwel altijd een grote verscheidenheid aan kleine ongewervelde dieren als prooi beschikbaar. De strooisellaag biedt een goede gelegenheid om daaronder in de grond veilig en vorstvrij te overwinteren.

De zandhagedis legt zijn eieren in een holletje in de grond. Hiervoor moet hij een warm zonnig plekje vinden, waar de zon zolang hij schijnt dit plekje moet kunnen verwarmen. In Nederland zijn zulke warme plekjes vrijwel uitsluitend in goed drainerende zandgrond te vinden. Overdag als de zon schijnt moet de grond in het broedholletje ± 25° - 28° C. zijn om voldoende broedwarmte te kunnen geven aan het legsel.
De zandhagedis wijfjes zoeken hiervoor zandplekken uit die bij voorkeur onbegroeid zijn. De wijfjes beginnen meestal in de namiddag hun broedhol uit te graven. Ze blijven meestal 20 - 40 cm. uit de buurt van de omgevende vegetatie. Sommige dieren graven juist aan de zuidkant aan de voet van een graspolletje of een klein heidestruikje hun broedhol. Het holletje is meestal 7 - 10 cm. diep. Hierin worden 's nachts 4 - 9 eieren gelegd. Jonge wijfjes die zich voor het eerst voortplanten leggen het geringste aantal eieren. De grotere oudere wijfjes leggen de grootste aantallen eieren. De eieren zijn wit gekleurd en hebben een zachte perkamentachtige schaal; ze hebben ongeveer de grootte van een sperciebloontje. De eischaal is sterk waterdoorlatend. Aan de open lucht blootgesteld drogen de eieren heel snel uit. Dit is dan ook de reden dat de grond in het broedhol niet geheel droog mag zijn. De bodem moet voldoende vocht bevatten om de eieren van vocht te voorzien. Gedurende de eiontwikkeling wordt via de eischaal veel vocht uit de omgeving opgenomen. Het is dan ook te begrijpen dat lang niet elke zandplek geschikt is voor een broedhol. Te vochtige grond blijft te lang koud waardoor niet voldoende broedwarmte beschikbaar komt. Te droge grond geeft een belangrijk risico voor uitdroging van de eieren. De hagedis moet dus zandplekken vinden waar de grond nog net voldoende vochthoudend is en ook nog juist voldoende broedwarmte ontvangt. Dat zijn over het algemeen plekken met fijn zand, die min of meer hard zijn. Om deze reden worden vaak belopen en bereden zandpaden als broedplek gekozen. Het is wel duidelijk dat deze veeleisendheid ten aanzien van geschikte broedplaatsen de vestigings mogelijkheden van zandhagedissen sterk beperkt.

De eieren worden meestal eind mei tot eind juni of soms tot begin juli gelegd. De jongen worden geboren van half augustus tot in september. Ze zijn licht grijsbruin met geelwitte vlekjes die vaak donker omrand zijn. Ze zijn totaal ongeveer 6 cm. lang, waarvan de staart ruim 3 cm. deel uitmaakt. Ze zijn geheel zelfstandig en verbergen zich in de omgevende vegetatie. Vaak zijn ze te zien als ze zonnen op kleine kale plekjes. De mannetjes zijn in het derde kalenderjaar voor het eerst geslachtsrijp. De wijfjes doen er een jaar langer over. Zandhagedissen kunnen vrij oud worden. Er zijn exemplaren waargenomen die minstens 12 jaar oud waren. De meesten echter zijn al lang voor die leeftijd dood gegaan. De winterslaap begint voor de volwassen dieren meestal in september. De pas geboren jongen kunnen tot eind oktober bij zonnig warm weer nog gezien worden.

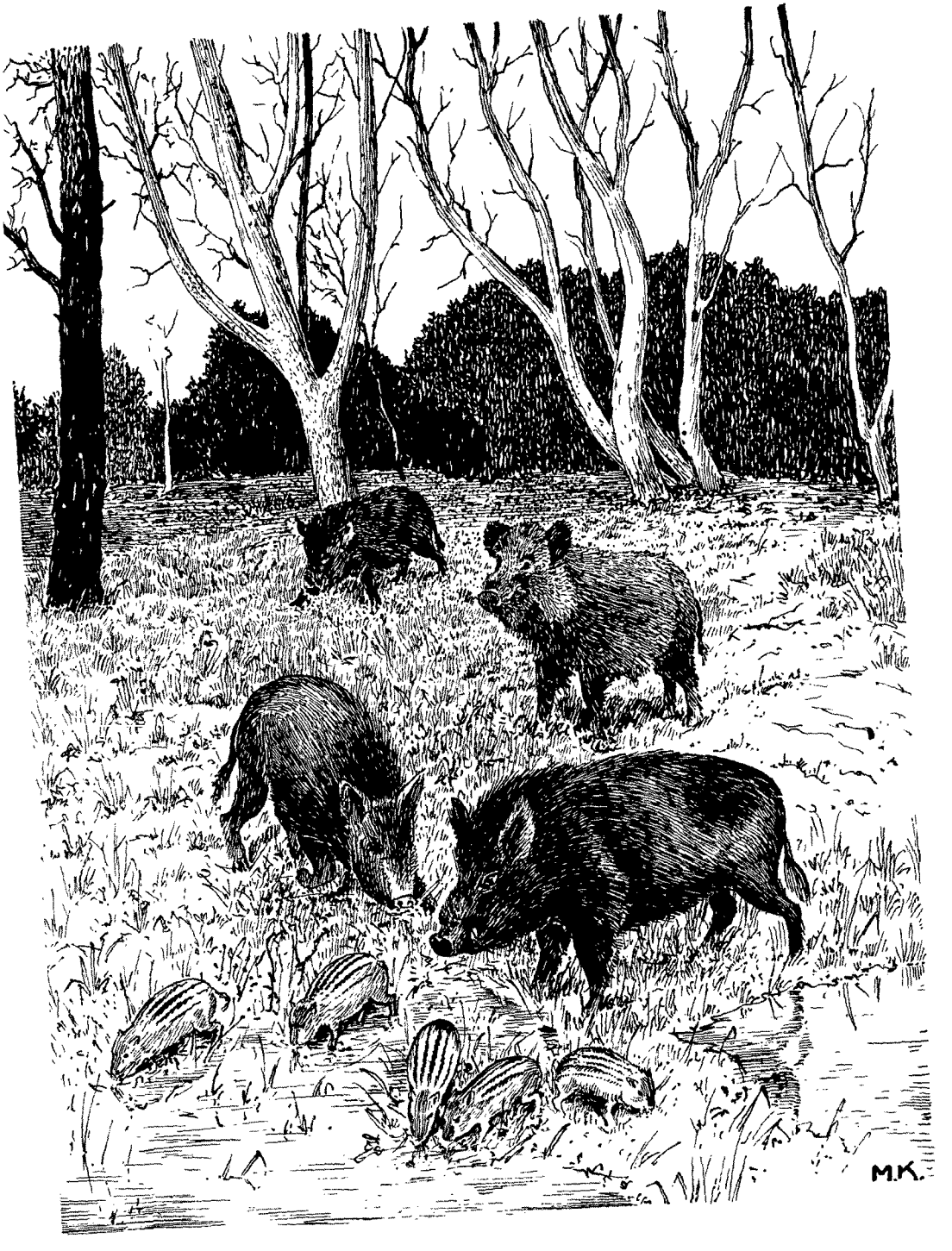
M.K.

Bloeddorst

Bij dekking van het schemerduister kan het weer beginnen;
het ruige zwartwild treedt dan uit, hun taken vangen aan.
De wroetschijf, noch de reukzin, laat zich zoekend iets ontgaan,
kadavers en kastanjes, ..álles gaat kordaat naar binnen.

Dat culmineert in winternacht'lijk grof en gillend minnen.
En bij de baggen barsten bijtijds bronnen van 't bestaan,
daar liggen dan de blote biggen bij de bagge aan.
Een oerinstinct bevredigt beide, bagg'- en biggenzinnen.

De bagge is het, die op biggen lasten overdraagt.
Het zoelen in de bagger is voor bagge nog te gekker,
zodra ze zelf door parasietenbloeddorst wordt geplaagd.

De keiler? Hij is in de rausch- of beertijd slechts verwekker.
Intimiteiten met de bagge zijn al snel vervaagd
en bagges biggen zijn voor evers zelfs gevaarlijk lekker.

P. Koffeman

illustratie M.J.C. Kolvoort

De Hoge Veluwe in beeld

P. Griffioen m.m.v. A. Ohmstede

— 'Stenen Hert'

Eigenlijk heet dit beeldhouwwerk van de Nederlandse beeldhouwer John Raedecker (1885-1956) 'DE HINDE'.
Het is het laatste beeld dat Mevrouw Kröller voor haar landgoed 'De Hoge Veluwe' heeft besteld en het is gemaakt en geplaatst in 1926. Het materiaal dat John Raedecker voor dit werk heeft gebruikt is 'Syeniet', een aan graniet verwante hardsteen.

'DE HINDE' staat tegen een achtergrond van rhododendrons op de T-kruising van de Prins Hendriklaan en de Hertjesweg, in het noordoostelijk deel van het Park; 'DE HINDE' brengt de centrale plaats van het dier temidden van de natuur tot uitdrukking.

Mogelijk is dit beeld John Raedecker's antwoord op het machtige hert uit de Sint Hubertuslegende

(HOOGTE: 300 cm.)

— 'Monument Christiaan de Wet'

Dit monument is in opdracht van Mevrouw Kröller-Müller vervaardigd door de Nederlandse beeldhouwer Joseph M. Mendes da Costa (1863-1939).
Het werd gebeeldhouwd uit hardsteen in 1915/16, maar werd pas in 1922 in het Otterlose Zand geplaatst.
Het standbeeld heeft een hoogte van ca. 13 meter.
Christiaan Rudolph de Wet (1854-1922), Zuid-Afrikaans generaal en politicus, werd door de Kröllers zeer bewonderd en hij werd zelfs uitgenodigd om op de Hoge Veluwe te komen logeren.
Een opmerking van Christiaan de Wet, dat het Otterlose Zand met zijn ruige stuifkoppen hem aan de kopjes (opgestoven zandheuvels) in de Zuid-Afriaanse woestijn deed denken, is vermoedelijk de aanleiding geweest, dat men dit standbeeld uiteindelijk daar heeft geplaatst.

Christiaan de Wet streed in de Boerenoorlog (1899-1902) tegen de Engelsen, eerst als gewoon burger, maar in 1899 werd hij tot generaal verheven.

Hij is uitgebeeld met de linkerhand op het hart en de rechterhand tot een vuist gebald als zelfgetuigenis, dat hij een eerlijke strijd voert. Christiaan de Wet als de grote leider, ongewapend, waarmee de beeldhouwer ons zegt, dat Christiaan de Wet geen wapen nodig heeft.
Zijn wapen was het gezonde verstand waarmee hij rijk gezegend moet zijn geweest.

De sokkel zelf is overigens ook niet zonder symboliek. In de sokkel beitelde Mendes da Costa aan de voor- en achterkant koppen van Boeren met geweren en aan de zijkanten respectievelijk een portret van President Krüger en President Steyn (Z-Afrika). Zij allen lijken zich te hebben ingegraven in een 'kopje'.

— 'Bellerophon'

Kunstenaar: Jacques Lipchitz, geboren in 1891 te Druskieniki (Litouwen) en overleden in 1973.

Materiaal: brons

Het verbeelde verhaal stamt uit de Griekse mythologie: 'Bellerophon heeft een moeilijke opdracht gekregen, waarbij hij het gevleugelde paard PEGASUS nodig heeft. De godin Minerva geeft hem een **gouden teugel,** waarmee hij Pegasus beter in de hand kan houden. Met veel moeite lukt het Bellerophon om de wilde Pegasus te temmen. Dankzij de gouden teugel van Minerva is het paard zacht en handelbaar'.

Bellerophon(tes), in de Griekse mythologie de eigenlijk Hipponoës geheten zoon van Glaukos, koning van Korinthe. Toen hij na de moord op Belleros naar koning Proëtos van Argos was gevlucht, trachtte diens vrouw Stheneboia (of Anteia) hem vergeefs te verleiden. Zij belasterde hem met succes bij haar man Proëtos, die Bellerophon naar zijn schoonvader Iobates, koning van Lycië stuurde, met een brief waarin in geheimschrift de opdracht stond de brenger te doden. Iobates droeg dit karwei weer over aan het vuurspuwende monster CHIMAIRA, de SOLYMERS en de AMAZONEN. Bellerophon versloeg alle drie, met name Chimaira met behulp van het gevleugelde paard Pegasus.

Hij huwde na Iobates' dochter Filinoë en stortte Stheneboia in zee.
In de kunst werd vooral Bellerophon's strijd met Chimaira nogal eens (vooral op vazen) voorgesteld.

— 'Drie Staande Motieven' (Three Upright Motives)

De 'Drie Staande Motieven' zijn gemaakt door de Engelse beeldhouwer HENRY MOORE (1898-1986) en gegoten in brons. De zandheuvel waarop dit werk staät, vlak bij de fundamenten van het nimmer voltooide 'Grote Museum', werd door Henry Moore zelf uitgekozen. De betonnen sokkel is door Henry Moore gemaakt in harmonie met de betonnen keermuur, die ooit deel van een terras had moeten uitmaken. De beeldengroep werd gemaakt in 1955/56, maar werd in **1965** geplaatst.

De eerste stap in de ontwikkeling van dit beeldbouwwerk is gezet naar aanleiding van een opdracht die Henry Moore had gekregen voor een beeld bij een nieuw gebouw te Milaan. Het architectonische ritme van dit gebouw was sterk horizontaal en Moore vond dat het een verticaal accent nodig had.
Het project in Milaan ging uiteindelijk niet door, maar Moore had reeds maquettes gemaakt. Hij schreef, dat hij bij dit kunstwerk in de eerste plaats werd beïnvloed door de vormgeving van Noord-Amerikaanse totempalen.
Hij zag, nadat de maquettes klaar waren, dat drie van deze palen in zijn gedachten bij elkaar pasten. De associatie dat de drie beelden op de heuvel een kruisigingsscène vormen lijkt voor de hand te liggen, maar Moore vindt dat iedereen zijn eigen interpretatie aan de beeldengroep moet kunnen geven.
Moore maakte tijdens de tweede wereldoorlog een aantal schuilkelderschetsen van figuren die in stoffige, donkere ruimten sliepen. Hij zegt dat deze schetsen een menselijke toestand uitdrukken: die van samenzijn in een angstige tijd. In tegenstelling hiermee heeft hij ernaar gestreefd figuren te creëren die zich ervan bewust zijn dat zij zich in de open lucht bevinden en daarom heeft hij hun 'hoofden' opgeheven alsof ze turen naar de verre horizon.
De elementen van dit beeldhouwwerk lijken op organisch gegroeide en door wind en water uitgesleten vormen.

De Hoge Veluwe, natuurlijk

— Zo maar een bord.

Aan de Houtkampweg staat een bord met de aanduiding "De Bunt", juister gezegd het geeft aan wat eens eens een deel van De Bunt was. De namen van de omstreeks 1914 vertrokken bewoners en een aanduiding van de toen aanwezige "bedoeninkjes" herinneren aan het feit dat De Bunt (een groter gebied omvattend dan door het bord wordt gesuggereerd) in ieder geval gedurende een bepaalde periode niet alleen maar een plaats was waar lang, spichtig gras groeide. Het gebied, dat vóór 1870 werd aangeduid als "onder Ede" en vanaf dat jaar met deze benaming op officiële kaarten werd vermeld, sterkte zich over een veel groter gebied uit en het begon waarschijnlijk al bij (de ingang van het Nationale Park in) Hoenderloo (zie kaart).

In de eerste helft van de negentiende eeuw vestigde zich, ondanks het verbod vastgelegd in het reglement van de veldpolitie uit 1805 hutten op de 'gemeentes' te zetten, een aantal mensen op de Veluwe op gronden waarvan het eigendom onzeker was. Deze gronden waren vaak gelegen aan de grenzen van de marken. Hoenderloo is op deze 'clandestiene' wijze ontstaan en zo ook de kolonie, die later met de naam De Bunt werd aangeduid.

In de dertiger jaren zijn de eerste bewoners in het gebied, dat later De Bunt werd genoemd, gekomen. Roelof van Ark, vermoedelijk daarvoor in Kootwijk woonachtig, vestigde zich er op zesenveertigjarige leeftijd met zijn gezin, blijkens opgave van ds. O.G. Heldring, in 1833.

Waarschijnlijk bouwde hij zijn plaggehut op de grotendeels open heide, enige honderden meters verwijderd van de plaats waar Albert Brinkenberg (1) woonde en waar sinds 1813 zich al meer gezinnen hadden gevestigd: Hoenderloo.

Van Ark vestigde zich in een gebied, dat volgens ds. Heldring in 1839 "een woeste hei was, waar hier en daar een armoedige hut zich boven den grond verhief" (2). In sociaal-economisch opzicht zou, naar mededeling van een tijdgenoot, voor de komst van Heldring de bevolking "een gouden eeuw" hebben beleefd, waarin "zij onbekommerd hun schapen op de onbetwiste hei mochten weiden en de niemand toebehorende erica's voor hun eigen voordeel tot bezems konden vervaardigen en in Arnhem verkopen, onverschillig voor Gods Woord, eigenlijk onbeschaafde heidenen onbezorgd, wild en vrij." (3) Degenen die in het begin van de veertiger jaren op De Bunt kwamen, bouwden hun "huis" verder in de richting De Pampel of op Hoog Baarlo, waar al sinds langere of kortere tijd mensen woonden.

In 1845 waren er 15 zelfstandige huishoudens, gezinnen en alleenstaande mannen, op De Bunt, De mannen waren in het algemeen de dertig al gepasseerd; één van hen, Peter Hutsel, was zelfs al 56 jaar oud toen hij in 1839 met zijn vrouw en kinderen op De Bunt een nieuw bestaan ging opbouwen.

Ze woonden in plaggenhutten, welke ruim verspreid op de hei waren gebouwd. Pas veel later kan, beperkt, worden gesproken van keurig naast elkaar gelegen percelen.

Zo'n plaggenhut was ongeveer 4 meter lang, 3,5 meter breed en nog geen 2 meter hoog en was gebouwd boven een 'enige spaden diepe' kuil. In deze kuil werden keien opgestapeld, waarbij men de tussenruimte opvulde met leem om de haard te vormen. Schuin tegen elkaar geplaatste stammen en takken werden met dikke plaggen bedekt. De planken in de voor- en achterzijde waren over elkaar heen geslagen in zogenaamd "potdekselwerk", zodat het niet kon inregenen; de richels tussen de planken waren met leem dichtgestopt. De deur bestond uit gevlochten horden van eiken twijg.

Waarschijnlijk konden zij als losse werkkracht in seizoenarbeid werken op het landgoed Hoog Baarlo dat ontgonnen werd. Ook met binden van heidebezems, het sprokkelen en verkopen van hout aan bakkers in Apeldoorn en Arnhem

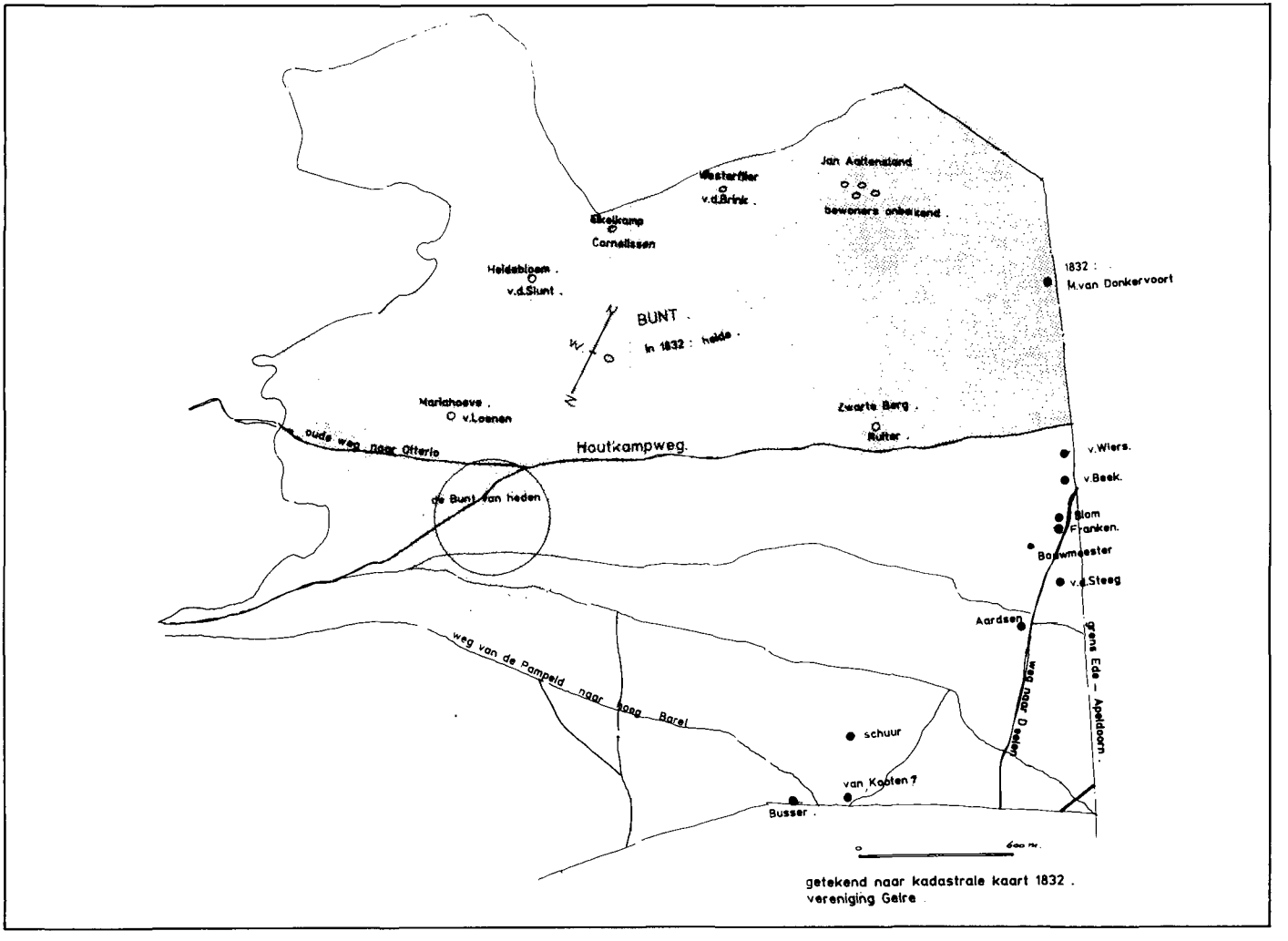

getekend naar kadastrale kaart 1832 .
vereniging Geire .

of het eekschillen kon wat geld worden verdiend. Op hun stukje land, dat ze eerst zelf moesten ontginnen en vooral bemesten, kon voedsel voor eigen consumptie worden verbouwd. Na enige jaren bewerking waren de bewoners van deze "huttenkolonie" waarschijnlijk in staat wat rogge en aardapppelen voor eigen gebruik van hun grond te oogsten en enige schapen en een paar varkens te houden. "Wie" ging er op De Bunt wonen en vooral "waarom" zijn intrigerende vragen, waarop slechts speculatieve antwoorden kunnen worden gegeven.

Een paar feiten zijn bekend:

Zij die zich op De Bunt vestigden kwamen, net als de bewoners van Hoenderloo, uit de wijde omgeving. Ze waren geboren in Apeldoorn, Kootwijk, Garderen, Putten, Barneveld, Leersum, Veenendaal of Arnhem veelal van het platteland. Hun vrouwen waren vaak in een ander dorp geboren en deze hadden zij kennelijk op hun zwerftocht ontmoet. De mannen zullen vaak inwonende boerenknecht zijn geweest, zoals hun vrouwen inwonende meid. Allen waren de dertig al gepasseerd toen ze kwamen (4), sommigen van hen waren al ouder dan vijfenveertig jaar. Een enkeling was weduwnaar met kinderen, een andere alleenstaand. Het merendeel van de mannen had een gezin, soms met vier of meer kinderen. Uit het feit dat in enkele gevallen in De Bunt en/of in het naburige Hoenderloo de mannen dezelfde achternaam hebben (5) kan misschien worden geconcludeerd dat er familierelaties bestonden tussen de al gevestigden en de nieuwkomers: je ging er wonen omdat er al familieleden of bekenden woonden.

In en na 1815 manifesteerde zich een forse stijging van de geboortecijfers. Aan het einde van de jaren '30 werden de gevolgen hiervan duidelijk. In de periode van 1818 tot 1848 was de bevolking van Nederland door geboorte- en vestigingsoverschot gestegen, terwijl Nederland in economisch opzicht in een neergaande fase verkeerde; niet voor alle nieuwkomers op de arbeidsmarkt was er werk, zodat de structurele werkloosheid toenam. Er was een aanzienlijke toeneming van het aantal jonge mensen dat een zelfstandige bestaansmogelijkheid zocht en aan gezinsvorming dacht. Hoewel de huwelijksleeftijd van mannen in die tijd vrij hoog was mag uit het feit, dat bijna alle echtparen al verscheidene kinderen hadden, worden afgeleid dat het op De Bunt niet om zo heel jong gehuwden ging. (6)

De schaarste aan werk, en dus de noodzaak naar elders te vertrekken, blijkt uit de toename van het aantal mensen, dat een beroep moest doen op "de bedeling", het aantal feitelijk bedeelden steeg jaarlijks met 1,5 à 2 %. In de steden was het percentage bedeelden groter dan op het platteland. Dit kàn betekenen dat de werkloosheid en de armoede groter in de steden waren, maar ook dat plattelandsgemeenten minder in staat of bereid waren hun armlastige inwoners te ondersteunen of dat "de armen" op het platteland door stropen of door het beschikken over "de niemand toebehorende erica's" nog enig inkomen konden verwerven.

Er was van staatswege wel enige armenzorg, maar amper wettelijk geregeld. Op grond van de wet op het domicilie van onderstand (1818) kon de behoeftige delen in de onderstand van zijn/haar geboorteplaats òf in een andere gemeente, waar hij/zij vier achtereenvolgende jaren had gewoond en de daar verschuldigde belastingen had voldaan. De gemeenten waren dus niet verplicht armlastigen te ondersteunen. Bovendien had deze wet tot gevolg dat gemeenten nog wel eens, om de uitgaven voor armenzorg te vermijden, "hun" armen naar andere gemeenten gingen afschuiven.

Het ontbreken van bestaansmogelijkheden in de eigen omgeving en gemeentelijke stimulansen tot vertrek zullen daarom in een aantal gevallen oorzaken van het ontstaan van De Bunt zijn geweest.

Andere motieven tot vestiging relatief ver van de geboorteplaats zouden wellicht sociale kunnen zijn. In het dorp van herkomst was men misschien sociaal niet langer geaccepteerd of waren de beperkingen of de sancties, welke de kerk of de dorpsgemeenschap oplegden, zodanig dat een bestaan elders te verkiezen was. Bij bestudering van de aanwezige gegevens vraag je je soms, gezien de leeftijd, af of een bepaald kind de vrouw des huizes als moeder heeft of van een van haar dochters is. In hun huttenkolonie konden zij, misschien in sommige opzichten, leven zoals zij zelf verkozen. Een bepaalde huttenkolonie werd

door een tijdgenoot gekenschetst als 'een brandpunt van verdierlijking, dat verpestend werkte op de ganschen nabuurschap''(7). Anderzijds kan natuurlijk niet worden verwacht, dat mensen in dergelijke woon- en leefomstandigheden op de zelfde wijze een inkomen kunnen verwerven en hun vrije tijd besteden als dominees en andere negentiende eeuwse notabelen.
Naast deze verpaupering, waarvan de huttenkolonies een symptoom waren, was dat juist in de veertiger jaren het grootgrondbezit in deze omgeving ontstond, ''Christelijke vrienden'' van dominee Heldring, zoals de Amsterdammers E.C. Boissevain, C.P. van Eeghen en J.L. Grégory Pierson, de Edenaar J. Rooseboom en dominee O.G. Hendring uit Hemmen zelve kochten relatief kleine stukjes woeste grond, welke zij in cultuur lieten brengen en soms na langere of kortere tijd tegen een hogere prijs wisten te verkopen. H.J.C.J. baron van Heeckeren van Enghuizen uit Arnhem, jonkheer mr. A.A. Delcourt van Krimpen uit Haarlem en J.B.C. Sickesz uit Arnhem kochten in die periode ieder duizend of meer hectaren ''woeste grond'', welke in cultuur werden gebracht (overwegend bosbouw) en veel langer in eigendom van deze families bleven.
Sommige bewoners vertrokken al weer na enige jaren naar elders. Andere families bleven daar wonen tot november 1913 toen een nieuwe grootgrondbezitter hen dwong te verhuizen. In 1913 vinden we nog een paar namen uit 1845: Van Ark, Dibbink en Van den Ham, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Andere toen vertrekkenden waren vaak via hun moeder (achter)kleinkinderen van ''de pioniers'', die daar een hechte gemeenschap stichtten, waar veel onderlinge huwelijken, hulp en steun waren. Die hechte gemeenschap hield in 1913 echter op te bestaan, omdat in de zich industrialiserende samenleving het grootgrondbezitterschap op een andere, niet door traditie gehinderde, wijze werd ingevuld.

Jan C. Kok

Noten:
1) op deze plaats stond later de boerderij Rust een Weinig, die weer later café werd, Apeldoornseweg 20.
2) O.G. Heldring, 2e uitgave
3) De Cosmopoliet
4) gem. lftd van de mannen was bij vestiging 39 jaar, die van de vrouwen 32 jaar, het gem. kindertal per gezin was 2,7.
5) Van Burelink, Van Manen, Van Wessel.
6) Het percentage gehuwden onder de mannen van 20 - 24 jaar was in Nederland in 1840 9,6, in de leeftijdsklasse van 25 - 29 jaar 41,1 en van 30 - 34 jaar 66,0.
7) p. 112, M.W. Heslinga

Bronnen:
Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. 10, Haarlem 1981, onder redactie van Blok D.P., Prevenier W. e.a.,
Archief J.K. van der Weel, Hoenderloo,
Archief Jongerenhuis Hoenderloo, ongepubliceerd artikel van De Cosmopoliet, waarschijnlijk uit 1855,
Archief Werkgroep Geschiedenis van de Vereniging van Vrienden van de Hoge Veluwe, Apeldoorn,
Heldring O.G., Leven en arbeid, Leiden E.J. Brill, 2e uitgave.
Hendriks A. & van Dijk A.K. 150 jaar Hoenderloo, Amstelveen 1989,
Heslinga M.W. e.a., Nederland in kaarten, Ede, 1985
Kadastrale Atlas 1832.

Berichten uit het Park

— Van de directeur

Met de realisatie van het ondergronds informatiecentrum hoopt men september 1991 te beginnen. Het bovengronds gedeelte zal mogelijk enkele veranderingen ondergaan.

Als gevolg van een kleine ledenwerfactie hebben zich rond de jaarwisseling ruim 60 nieuwe vrienden aangemeld.

Ingang Otterlo wordt veranderd. Er zal o.a. wat gedaan worden aan de parkeergelegenheid, terwijl de entrée verder ook wat meer landschappelijke vormgeving krijgt.

Ter matiging van de snelheid bij het binnenrijden van het Park wordt er een proef genomen bij ingang Schaarsbergen met een drempel dan wel een keienpartij.

Er is een regulier overleg op gang gekomen tussen de directie van het Park en die van het Kröller-Müllermuseum om wederzijds activiteiten op elkaar af te stemmen.

De nieuwsbrief die sinds eind december jl. bij de hekken en het bezoekerscentrum aan bezoekers wordt uitgereikt, heeft er toe geleid dat er grote belangstelling bestaat voor wandelingen in het Park. (krokusvakantie 40 pers. p.d.)

Voormannen van het zomerproject, vrijwilligers van het bezoekerscentrum, wandelgidsen en dennenscheerders waren groepsgewijs door de directie van het Park uitgenodigd om, in gezellige sfeer, van gedachten te wisselen en tevens om kennis te maken met de nieuwe directeur.

H.A. Bruning

— Een jaar na de storm

De chaos na de januaristorm van 1990 was groot. Over het hoe en waarom van de ontstane schade heb ik al in een eerder artikel een en ander behandeld. Het R.I.N. maakte de foto's.

Herstel:
De eerste reactie van een beheerder na een dergelijke gebeurtenis is om met man en macht te proberen het terrein zo snel mogelijk weer op te ruimen, (uiteraard met uitzondering van die bossen en bomen die vanwege natuurwaarden e.d. blijven liggen). De stormen in de zeventiger jaren hebben ons echter geleerd dat het handelstechnisch zeer ongunstig is om op zulke momenten hout aan de handel aan te bieden. De houtprijzen zijn in een dergelijke situatie uiteraard ronduit slecht.
Tevens zijn wij niet meer zo bang als vroeger voor plagen van de dennenscheerder als gevolg van een dergelijke stormramp. Daarom is veel hout, met name dat hout dat niet gebroken maar omgewaaid was, blijven liggen tot de herfst.
Inmiddels zullen trouwe parkbezoekers hebben gezien, dat eerst Kemperberg en de laatste maanden ook het Noordelijk deel zijn geruimd. Eigen personeel en houthandel zijn met de laatste resten bezig, zodat aankomend seizoen die bomen die we niet willen laten liggen weg zullen zijn.
Uiteraard duurt het dan nog enige jaren eer mensenhand en natuur de littekens van deze storm zullen hebben verdoezeld.

Dennenscheerder:
De dennenscheerder is een kever die eieren legt onder de bast van minder vitale dennen. De larven vreten en groeien onder de schorslaag en eten van het cambium, (de groeilaag waar ook alle sapstromen doorgaan) van de boom. Als de larve volgroeid is, vindt een metamorfose via een popstadium tot kever plaats, die zich vervolgens naar buiten boort en naar de toppen van gezonde dennebomen vliegt om zich te goed te doen aan de groeitoppen van deze dennen alvo-

rens geslachtsrijp te worden, de zgn. rijpingsvraat. Daarbij worden de groeipunten van binnen in de lengte uitgehold. Het gevolg is dat na een flinke wind de grond vaak bezaaid ligt met topjes met naalden die bij nadere beschouwing hol zijn, en dat de boomkruinen en geschoren uiterlijk vertonen. Onder ideale omstandigheden (voor de kever) kunnen er zoveel kevers uitkomen dat deze rijpingsvraat de vitaliteit van de gezonde bomen bedreigt, die vervolgens daardoor minder vitaal worden, daarom zeer geschikt worden als broedboom voor de kevers waardoor de geschiedenis zich blijft herhalen met alle konsekwenties voor het bos.
De ideale omstandigheid uit het oogpunt van de kever is het voorkomen van grote hoeveelheden bomen, die door verminderde vitaliteit niet in staat zijn zich te verdedigen door middel van een forse harsvloed tegen het leggen van eieren van de kever, maar anderzijds nog wel voldoende voedingsstoffen bevatten voor de keverlarven.
Met name nog niet zo lang geleden afgezaagde, of afgebroken bomen in de voorjaarsperiode voldoen daaraan. Lang is gedacht, dat ontwortelde bomen hier ook toe behoorden. Dit blijkt echter mee te vallen. Immers doordat de boom bij ontworteling de beschikking blijft houden over een deel van zijn wortels, gaat hij niet direct dood, soms zelfs helemaal niet zoals u de komende jaren zelf zult kunnen zien, en als hij afsterft gaat dat geleidelijk en nemen ook de voedingsstoffen geleidelijk af. Op het moment dat de vitaliteit laag genoeg is geworden voor de kever om met succes eieren te leggen, is vaak het gehalte aan voedingsstoffen te laag voor de larven.

Stormgaten:
Daar waar door de storm aanzienlijke gaten in bestaande bossen zijn ontstaan, of bosopstanden voor een groot deel verloren zijn gegaan zal de komende jaren jong bos terug komen. Minder dan vroeger zal daarbij gebruik worden gemaakt van planten en meer van maatregelen die natuurlijke verjonging stimuleren, zoals het verwonden van de bodem om zaden te helpen met succes te kiemen. Meer dan vroeger immers is het bosbeheer gericht op bossen met een meervoudige doelstelling. Dit houdt in, dat naast houtproductie ook een hoge natuurwaarde en natuurlijkheid en aantrekkelijkheid voor recreatie een grote rol spelen, al kunnen de prioriteiten van plaats tot plaats verschillen.
Dit heeft er toe geleid, dat bijvoorbeeld op Kemperberg gekozen is voor het inplanten van nog geen 2 hectare, terwijl op bijna 20 hectare natuurlijke verjonging wordt gestimuleerd.
Voor het Noordelijk deel zullen de keuzes waarschijnlijk wat ingewikkelder worden gezien de grote verschillen in karakter tussen de diverse delen, (zoals omgeving museum, omgeving jachtslot, Lange Laan gebied, Fazanterie e.d.)
In de wildbaan tenslotte is nauwelijks hout geruimd. Aangezien in dit deel natuur eerste prioriteit heeft zullen de processen zoveel mogelijk aan de natuur worden overgelaten.
Gezien de fraaie voorbeelden van natuurlijke verjongingen na de zeventigerjaren stormen, bijv. in het oude bos op de Kompagnieberg en het Autobos, verwacht ik na de nadelen van de storm op dit moment dan ook zeker voordelen in de vorm van ongelijkjarige, meersoortige bosverjongingen te midden van meer traditionele bosvormen in de toekomst.

B.L. Boers.

— Aanschouw-Nieuws

Hoge Veluwe Nieuwsbrief.
Het bezoekerscentrum geeft sinds kort een nieuwsbrief uit die ook wordt verspreid via de drie ingangen van de Hoge Veluwe.
De nieuwsbrief maakt melding van aktuele zaken, zoals een speciale tentoonstelling in museum of bezoekerscentrum, een excursie of een aanbevolen wandeling.
De nieuwsbrief verschijnt zodra er iets bijzonders te melden is.

Tentoonstelling Roofvogels
Van 1 februari tot 1 mei is in de filmzaal van het bezoekerscentrum de tentoonstelling "Roofvogels" te zien. U kunt er de meeste roofvogels, die op de Hoge Veluwe voorkomen, zien. De havik bijvoorbeeld. Zo'n 15 jaar geleden was deze vogel bijna uitgestorven in ons land. Dank zij

het verbod op bepaalde insecticiden heeft de havikstand zich geleidelijk aan hersteld. De laatste jaren worden er op de Hoge Veluwe zo'n 12 - 14 broedgevallen geobserveerd. In de tentoonstelling zijn ook enkele zeldzame soorten van dichtbij te zien, zoals wespendief, smelleken en sperwer. Via leuke educatieve spellen leert u de soorten met groot gemak kennen. Uiteraard wordt er ook ingegaan op de funktie van de roofvogels in de natuur. Bij de tentoonstelling is een film te zien van 25 minuten met de titel "een jaar bij de buizerd".
De tentoonstelling is samengesteld door het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden.
In de groene winkel zijn verschillende boeken en brochures over roofvogels verkrijgbaar.

Wandelen met een gids
Zoals te doen gebruikelijk verzorgen de gidsen van de Vrienden weer een groot aantal wandelingen in het voorjaar. Allereerst in de paasvakantie. Op 2, 3 en 4 april wordt er gewandeld vanaf de Aanschouw. Vertrektijd: 13.30 uur, duur ca. 2 uur. Op Koninginnedag (30 april), Hemelvaartsdag (9 mei) en 2e Pinksterdag (20 mei) wordt er om 10.30 uur gewandeld vanaf de ingang Schaarsbergen.

Parkenband Burkina Faso
In één van de vorige Schouwen heeft u kunnen lezen dat de Hoge Veluwe een vriendschapsband is aangegaan met het nationale park 'des Deux Balés' te Burkina Faso. Vanaf 1 april zal daarover in de tentoonstelling van het bezoekerscentrum de Aanschouw de nodige informatie worden gegeven.

Vegetatiekaart nu voordeliger
De bijzonder fraai uitgevoerde vegetatiekaart van de Hoge Veluwe is nu voor een gereduceerd tarief verkrijgbaar. De wandplaat kost nu slechts *f* 5,-. Het formaat is 60 x 80 cm.
De vegetatiekaart is enkele jaren geleden uitgegeven door de Vrienden van de Hoge Veluwe, naar aanleiding van een onderzoek, waarbij gebruik is gemaakt van luchtfotografie. De verschillende kleuren op de kaart geven de 18 verschillende vegetatie-typen weer.

Nieuw: dia-serie "De Hoge Veluwe".
Zojuist binnengekomen een serie van 48 dia's over de Hoge Veluwe. De dia's belichten alle aspekten van het nationale park, zoals het wild, de landschappen, het beheer, het jachthuis, het museum enz. Er is een geschreven toelichting bij. De serie is zeer geschikt voor scholen, verenigingen en voor mensen, die lezingen over het Park houden. De dia-serie is samengesteld door het bezoekerscentrum in samenwerking met de fotowerkgroep van de Vrienden. De dia's zijn te lenen bij het bezoekerscentrum.
Er dient dan een borg te worden betaald.
De verkoopprijs is *f* 125,00.

Peter H. Eleveld

Verenigingsnieuws

— Van de voorzitter

Mijn gebruikelijke rubriek zult u dit keer missen. Maar u zult hem niet echt missen, want in de verslagen, waarin ook op 1991 wordt vooruit gegrepen en in de uitvoerige toelichting op de gewijzigde concept statuten, staat eigenlijk alles wat ik u zou kunnen vertellen.
De rubriek "Van de Voorzitter", beoogt een aanvulling te geven een zo in een lacune te voorzien.
Dit keer is er niets aan te vullen behalve dan de wens dat we de 27e april een goede algemene ledenvergadering zullen beleven.

J. Drijber

— Extra Algemene Ledenvergadering.

Op zaterdag 6 april a.s., aanvang 10.00 uur, zal in "Rust een Weinig" te Hoenderloo een extra Algemene Ledenvergadering worden gehouden.

Agenda Extra Algemene Ledenvergadering.

1. Opening
2. Statutenwijziging
   - concept statuten in deze Schouw
3. Rondvraag en afsluiting

Toelichting:
Artikel 18 van de huidige statuten stelt t.a.v. een statutenwijziging dat het voorstel daartoe slechts in behandeling kan komen in een ledenvergadering, waarin tenminste 3/4 deel van de leden persoonlijk aanwezig is. Indien **niet** het vereiste aantal leden aanwezig is, wordt binnen 2 maanden, een tweede ledenvergadering gehouden, die bevoegd is het voorstel, ongeacht het aantal persoonlijk aanwezige leden, in behandeling te nemen.

Een voorstel tot wijziging van deze statuten kan door de eerste vergadering (indien daarbij 3/4 deel van de leden aanwezig is, (secr.) met gewone meerderheid van stemmen geamendeerd worden. Dit geamendeerde voorstel wordt dan in de tweede ledenvergadering, mits bij deze vergadering ook 3/4 deel van de leden persoonlijk aanwezig is, *in eindstemming gebracht.*

— Algemene Ledenvergadering.

Op zaterdag 27 april a.s., aanvang 10.15 uur, zal in de Aula van het Museum Kröller Müller de Algemene Ledenvergadering, alsmede de Voorjaars Hoge Veluwe-dag worden gehouden.

1. Opening
2. Verslag Algemene Ledenvergadering d.d. 7 en 28 april 1990
   - verslag in deze Schouw
3. Ingekomen stukken
4. Jaarverslag 1990
   - verslag in deze Schouw
5. Financiële Jaarverslagen Vereniging van Vrienden en Bomenfonds over 1990.
6. Goedkeuring jaarverslagen en verlening van decharge aan het bestuur over het in 1990 gevoerde beleid.
7. Statutenwijziging
   - concept statuten in deze Schouw
   zie ook toelichting bij de Algemene Ledenvergadering d.d. 6 april 1991
8. Bestuursverkiezingen
   Statutair treden dit jaar af de heren Kok, Pronk en Onderwater.
   De heren Kok en Onderwater hebben zich voor herkiezing beschikbaar gesteld en het bestuur stelt voor hen voor een nieuwe periode van 4 jaar tot bestuurslid te benoemen.
   Aangezien de heer Pronk in totaal 12 achtereenvolgende jaren bestuurslid is geweest, is hij statutair niet herbenoembaar.
   Op aanbeveling vanuit de Dennenscheerders draagt het Bestuur de heer R. Lifmann voor voor benoeming tot lid van het Bestuur voor een periode van 4 jaar.
9. Rondvraag en afsluiting.

— Verslag van de Algemene Leden vergaderingen 1990

7 april 1990

Deze bijeenkomst had als belangrijkste agendapunt de voorgenomen statutenwijziging. De bestaande statuten schrijven ten aanzien van een voorgestelde wijziging van de statuten voor dat het voorstel slechts in behandeling kan komen in een ledenvergadering waarin tenminste 3/4 van de leden persoonlijk aanwezig is. Indien het vereiste aantal leden niet persoonlijk aanwezig is, dient binnen 2 maanden een tweede ledenvergadering gehouden te worden, welke bevoegd is, ongeacht het aantal persoonlijk aanwezige leden, het voorstel in behandeling te nemen.
Aangezien bij deze bijeenkomst slechts 12 leden aanwezig waren waarvan 9 bestuursleden, was het formele deel van deze vergadering uiterst kort. De voorzitter opent de vergadering, constateert dat het vereiste quorum niet aanwezig is en sluit vervolgens de bijeenkomst.
Aansluitend vindt nog een uitvoerige gedachtenwisseling plaats over de voorgestelde statutenwijziging.

28 april 1990

Als gevolg van de Van Gogh tentoonstelling wordt de vergadering gehouden in "Rust een Weinig" te Hoenderloo. Om 10.00 uur heet de heer Drijber, de nieuwe voorzitter van onze vereniging, de aanwezigen en in het bijzonder de ere-voorzitter de heer Kramer welkom. De heer Drijber, in de vorige Algemene Ledenvergadering tot bestuurslid benoemd, heeft in november jl. het voorzitterschap van de heer Stapelkamp overgenomen.
Kort memoreert hij enkele hoogtepunten uit de 5-jarige ambtsperiode van zijn voorganger, zoals het 40-jarig jubileum van de vereniging, de uitbreiding van het aantal werkgroepen en met name de voorgenomen oprichting van een museumwerkgroep. De goede relatie tussen de Vereniging van Vrienden en het Park is verder uitgebouwd. De heer Drijber benadrukt de rol van het vrijwilligerswerk in het Park, welke gezien moet worden als aanvullend en beslist niet als vervangend voor bestaande werkzaamheden. De heer Stapelkamp spreekt vervolgens een woord van dank uit aan de leden en aan de vertegenwoordigers van het Park, de heren Stefels en Snijders.
De agendapunten 2 tot en met 6 geven geen aanleiding tot opmerkingen. De vergadering verleent haar goedkeuring aan het jaarverslag en aan de financiële verslagen van de penningmeester en verleent het bestuur decharge over het in 1989 gevoerde beleid. De discussie over de voorgestelde statutenwijziging, agendapunt 7, heeft een uiterst emotioneel verloop hetgeen uiteindelijk resulteert in een uitstel van de behandeling van het voorstel naar een volgende Algemene Ledenvergadering. Nader ingaan op de gevoerde discussie lijkt niet verstandig. Gaarne wordt verwezen naar het bericht van de voorzitter dat in de Zomer Schouw 1990 naar aanleiding van de vergadering is opgenomen.
Na een schorsing wordt de vergadering voortgezet en worden bij acclamatie mevr. B. Wit- van Koetsveld, de heer H. Siepel, en de heer P.G.A. Timmerbeil voor een nieuwe periode van 4 jaar tot bestuurslid benoemd. Tijdens de rondvraag biedt een lid zijn diensten aan voor eventuele bemiddeling bij de ontstane controverse.
Vervolgens sluit de voorzitter de vergadering onder dankzegging aan de candidaat notaris de heer Van Doorn voor het bijwonen van de vergadering.

M. Onderwater

— Jaarverslag 1990

De eerste Algemene Bestuursvergadering van 1990 moest in verband met de storm van 23 januari worden afgelast. Dit was het eerste teken van het stormachtige jaar 1990.
In oktober werden we opgeschrikt door het plotseling overlijden van Cees Stefels. Kort daarvoor hadden wij als vereniging nog gelegenheid afscheid te nemen van deze boeiende directeur van ons Park.
Als stormachtig kan 1990 ook voor de Vereniging van Vrienden worden omschreven. Tijdens de Algemene Ledenvergadering van 28 april jl. trok de depressiekern over onze vereniging.
Deze werd gevolgd door nog een aantal verspreide buien, maar allengs kregen in het verdere ver-

loop van het verenigingsjaar de zonnige perioden de overhand.
De ongelukkige samenloop van een brief, die beter niet geschreven had kunnen worden en die later ook formeel is ingetrokken en het voorstel tot statutenwijziging, waarbij onder meer het opnemen van het Museum in de doelstellingen van de vereniging werd voorgesteld, heeft geleid tot een emotionele Algemene Ledenvergadering. De behandeling van de concept statuten moest worden opgeschort. Kort na de Algemene Ledenvergadering is een extra bestuursvergadering gehouden waarbij uitvoerig is gesproken over de werkwijze binnen de vereniging. Met betrekking tot de statuten is afgesproken, dat het concept nog eens zal worden heroverwogen. Naderhand heeft een aantal leden te weten mevrouw Koudijs, de heer Koorenhof en de heer Prakke, de moeite genomen hun wijzigingsvoorstellen op papier te zetten. Na overleg met de voornoemden is met de notaris het eerste concept gewijzigd, waarbij zo goed mogelijk aan de bezwaren is tegemoet gekomen. Voor 9 februari 1991 is een informatieve statuten-bijeenkomst belegd, waarbij dit nieuwe concept ter voorbereiding van de Algemene Ledenvergaderingen van 6 en 27 april zal worden besproken.
Veel aandacht is het afgelopen jaar ook besteed aan de dreiging van het COT Ginkelseheide ten zuidwesten van ons Park. Opgelucht hebben we begin 1991 kennis genomen van het voornemen van Defensie dat in het kader van de Defensienota, ten aanzien van de Ginkelseheide een ander gebruik en een andere inrichting wordt overwogen dan tot dusverre het geval was.
De Museum werkgroep heeft in april zijn oprichtingsvergadering gehouden. Onder meer als gevolg van de Van Gogh tentoonstelling hebben pas in de herfst oriënterende gesprekken met het Museum plaatsgevonden. De werkgroep verwacht in de loop van 1991 rondleidingen te kunnen gaan verzorgen.
Tussen de fotowerkgroep en het Park zijn duidelijke afspraken gemaakt. De fotowerkgroep levert nu het door het Park gewenste fotomateriaal en ontvangt daarvoor als dank bepaalde faciliteiten van het Park.
De plantenwerkgroep zal een oproep doen om te komen tot een zaterdag groep in de hoop daarmee ook jongere werkende leden te kunnen aantrekken.
Het werk voor de werkgroepen is zuiver vrijwilligerswerk. Als dank heeft het Park de voormannen van het zomerproject, de vrijwilligers van het bezoekerscentrum, de wandelgidsen en de Dennenscheerders uitgenodigd voor feestelijke bijeenkomsten, welke door de deelnemers zeer op prijs worden gesteld.
In het kader van een gestarte ledenwerfactie heeft het Park aan Jaarkaarthouders die niet lid zijn van de Vereniging informatie over de Vrienden toegezonden.
Als opvolger van de heer Stefels hebben we het afgelopen jaar de heer Bruning mogen begroeten.
Ter vervulling van de vacature welke zal ontstaan door het statutaire aftreden van de heer Pronk is vanuit de Dennenscheerders de heer R. Lifmann aanbevolen als bestuurslid.
Het bestuur zal de heer Lifmann gaarne aan de Algemene Ledenvergadering voordragen de ontstane vacature te vervullen. Als plaatsvervanger voor de burgemeester van Apeldoorn volgt de heer T. Vis de heer F. Lambach in het bestuur van de vereniging op.
Eveneens als gevolg van het aftreden van de heer Pronk zal de heer H. van Tuil het vicevoorzitterschap van de vereniging gaan bekleden.

Hoge Veluwedagen en themaexcursies
De Museum Hoge Veluwedag over het slot Hubertus en het Rietveldhuis trok een volle zaal, zo'n 150 bezoekers, ook de aansluitende excursies naar Hubertus en Utrecht waren zeer succesvol.
De ledenvergadering/Voorjaars Hoge Veluwedag werd enigszins overschaduwd door de statutenbesprekingen. De informatie van de zijde van het Park werd door een ieder zeer op prijs gesteld en ook de uitreiking van de ingelijste aquarellen van dhr. M.J.C. Kolvoort, die in 1989 als voorplaat van de Schouw gediend hebben, was een plezierig onderdeel.
De excursies werden verzorgd door een aantal Hoge Veluwegidsen van onze vereniging.
De voorjaarswandeling vond voor het eerst niet in maart maar in mei plaats zodat echt van het

beginnende voorjaar kon worden genoten. Door zowel gidsen als deelnemers werd dit als een goede verandering ervaren.
De Themaexcursie, verzorgd door de faunawerkgroep, kreeg het karakter van een kleine Hoge Veluwedag voor specifiek geinterresseerden die allen de lange wandeling mee maakten. Een zeer geslaagde dag met zo'n 60 deelnemers.
Op de speciale Zomer Hoge Veluweavond bezochten 500 van onze leden de speciale verenigingsavond van de van Gogh tentoonstelling.
De Themaexcursie van de florawerkgroep beloofde zo'n 45 deelnemers te krijgen, echter doordat de excursie plaats vond op de heetste dag sinds vele jaren moesten vele mensen om begrijpelijke redenen hun opgave annuleren. Zij die wel aanwezig waren hebben overigens een zeer geslaagde excursie gehad.
De Zomer Hoge Veluwedag leverde ons een fraaie diavoorstelling en interressante lezing over libellen en netvleugeligen. Na een wat onzekere aanloop verliep ook de middag- excursie als een zeer aparte kennismaking met het leven in en rond het water bij de Hubertus vennen.
De Themaexcursie verzorgd door de historische werkgroep had ondanks het veelbelovende programma een teleurstellend aantal deelnemers. Zo'n dertig mensen trotseerden het niet echt uitnodigende weer.
De Herfst Hoge Veluwedag met een lezing over het Geldersch Landschap werd door zeker 150 mensen bezocht, waarvan zo'n 80 mensen zich voorgenomen hadden de excursie bij te wonen. Dat er ondanks de hevige regenval toch nog 40 mensen de moed hadden met de excursie door te gaan was voor de gidsen van het Geldersch Landschap zeer plezierig.

Werkgroep Geschiedenis
Met uitzondering van de zomervakantieperiode zijn de leden van de werkgroep maandelijks elke tweede zaterdagochtend bijeengekomen. Deze bijeenkomsten werden vooral besteed aan het uitwisselen van de resultaten van individuele onderzoekingen, het maken van afspraken, het opperen van nieuwe plannen en het praten over 'structuren' en 'doelstellingen'.'
Individueel en in kleine groepen zijn specifieke onderwerpen bij de kop genomen, zoals een inventarisatie van veldnamen en onderzoek naar grenspalen, koningswegen, grondaan- en verkopen in de 19-de en 20-ste eeuw en de ontwikkeling van de bevolking. Bovendien is het voornemen geuit en ook geëffectueerd regelmatig in De Schouw artikelen over historische onderwerpen te publuceren. Voor de leden van de vereniging werd op zaterdag 6 oktober een aantal wandelingen georganiseerd in De Bunt, langs de oude wegen in het zuidelijk deel van het Park, op en rond de Kemperberg en in de omgeving van het jachthuis St. Hubertus.
De voornemens voor het jaar 1991 zijn:
- voortzetting van het schrijven en publiceren van artikelen over de geschiedenis van en rond De Hoge Veluwe;
- het verzorgen van een HOGE VELUWE-dag op zaterdag 26 oktober;
- voortzetting van het onderzoek naar relicten in het Park;
- voortzetting onderzoek Hoog Baarlo;
- voortzetting van de inventarisatie van de veldnamen;
- leden met specifieke kennis en/of belangstelling binnen afzienbare tijd de mogelijkheid bieden mee te werken aan duidelijk gedefinieerde onderzoeken/-zoekjes.

De Aanschouw
Helaas moesten we dit jaar afscheid nemen van Mies Fokkema,één van onze trouwste medewerksters. Tot het laatst toe had het winkeltje haar grote belangstelling en leefde ze mee met ons. Gelukkig is haar een verdere lijdensweg bespaard gebleven.
Wat de winkel betreft kunnen we terugzien op een goed jaar. Aanvankelijk werd verwacht dat we een enorme drukte zouden krijgen in verband met de van Goghtentoonstelling, doch dat viel iets tegen. Over het gehele jaar hadden we ongeveer 1500 bezoekers minder dan in 1989, hetgeen o.i. is terug te voeren tot het feit dat menige vaste bezoeker van het Park bang was voor de grote drukte. De opbrengst van de winkel is echter ongeveer gelijk gebleven.
Er hebben zich weer enkele nieuwe medewerksters aangemeld, zodat het aantal nu 19 bedraagt. De winkel is het gehele jaar geopend.

Dennenscheerders.
het aantal leden van de werkgroep nam in 1990 toe van 47 tot 52. Wekelijks werd er op 4 ochtenden gewerkt. Door het toegenomen aantal leden alsmede door de gunstige weersomstandigheden nam het aantal gewerkte uren toe van 3.577 in 1989 tot 3.999 en 1990.
Er werden tal van werkzaamheden verricht:
- het verwijderen van vliegdennen op open heidevelden;
- het rooien van Amerikaanse vogelkers in bosreservaten;
- het ruimen van eiken- en berkenopslag bij Hoog Baarlo;
- het plantklaar maken van een terrein op de Franse berg;
- het planten van 10.000 wintereiken die door de vereniging aan het Park werden aangeboden;
- het zagen van Amerikaanse eiken en het vervaardigen daarvan van een slietenraster in de Landschappentuin;
- het verbranden van takhout nabij de Franse berg, langs de Wildbaanweg en bij de Deelense Start;
- het verwijderen van stormhout uit het Museumbos.

Uit deze opsomming blijkt, dat een grote variëteit aan werkzaamheden werd uitgevoerd, hetgeen het meewerken in de groep voor velen aantrekkelijk maakt.
De donderdagploeg blijft het grootst. De ploegen die op dinsdag, woensdag en zaterdag werken zijn van geringere omvang. Een versterking van deze ploegen is welkom.
De werkzaamheden worden door de medewerkers als zeer plezierig ervaren. Zij vormen bovendien voor het Park een zeer gewaardeerde aanvulling op de eigen werkzaamheden.

Zomerproject.
Ook in 1990 werd weer (sinds 1984 voor de zevende maal) een zomerproject uitgevoerd. De leiding berustte wederom bij Adrie van Wijck, die daarbij niet alleen werd bijgestaan door zijn vrouw Addie, doch ook door een zestal voorlieden. In tegenstelling tot voorgaande jaren waren de voorlieden thans niet ieder slechts één dag per week werkzaam, doch gedurende een gehele week. Hierdoor ontstond een goed contact tussen de voorlieden en de vrijwilligers, terwijl bovendien de voorlieden beter op de hoogte waren met de aard en de stand van de werkzaamheden. Dit bleek een aanzienlijke verbetering in vergelijking met voorgaande jaren, terwijl bovendien sprake was van een aanzienlijke verlichting van de taak van Adrie van Wijck, die zich minder met het uitvoerende werk hoefde bezig te houden, en daardoor meer aandacht kon schenken aan zijn coördinerende taak.
Een andere afwijking van voorgaande jaren was, dat niet één afgerond project werd uitgevoerd, doch dat een aantal verschillende werkzaamheden werden verricht, t.w.:
- het rooien van Amerikaanse vogelkers nabij het vliegveld Deelen;
- het verwijderen van tankmos (grijs kronkelsteeltje) van het Otterlose Zand;
- het afplaggen van enkele stukken vergraste hei nabij de Heiweg;
- het afbreken en opruimen van enkele voerhutten;
- het maken van 2 vogelbadjes;
- het repareren van de toiletwagen, die thans eigendom van de vereniging is.

Het aantal vrijwilligers was lager dan in 1989 (71 t.o. van 92). Het aantal gewerkte uren was mede door de gunstige weersomstandigheden hoger (2.787 t.o. 2.719). Bovendien hebben enkele dames nog eens circa 250 uren besteed aan het verwijderen van onkruid van de vloer van de opgegraven boerderij op Everwijnserf.
De sfeer tijdens het werk was buitengewoon goed. Het voornemen bestaat, ook in 1991 weer een zomerproject tot uitvoering te brengen.

Hoge Veluwe Wandelingen
Weer iets minder belangstelling voor de vrije wandelingen op de woensdagen in de zomervakantie; 342 personen met 30 gidsen. In de voorjaarsvakantie 82 personen met 5 gidsen. In de drie dagen na Pasen 53 wandelaars met 5 gidsen en tussen Kerstmis en Oudejaar 80 mensen met 5 gidsen. Opvallend was het relatief grote aantal deelnemers in de kersttijd, terwijl het slechts weer was. Dit is waarschijnlijk het gevolg van de bekendmaking per folder aan de hekken. De aangevraagde wandelingen trokken weer veel deelnemers, nl. 3202, waarvoor 178 maal een beroep werd gedaan op de gidsen. Voor de begeleiding van 7 bussen met 250 inzittenden waren 7

gidsen nodig. De oudejaarswandeling o.l.v. de heer Fokkema werd dit jaar gestart bij ingang Otterlo. Er waren meer dan 80 liefhebbers, na afloop koffie en oliebollen in de Pampel. Naar aanleiding van de oproep in de Schouw hebben zich een paar nieuwe gidsen gemeld, zodat we met 24 gidsen de toekomst vol vertrouwen tegemoet kunnen zien.

Fotowerkgroep 1990

De Fotowerkgroep onderging een reorganisatie met als doel een verbetering van de samenwerking met het Park door een meer op de fotografische wensen van het Park gerichte werkwijze. Aan enkele wensen kon reeds worden voldaan terwijl aan andere verder wordt gewerkt. Uit positieve reacties van het Park en van de Vereniging van Vrienden blijkt dat de thans uit 9 leden bestaande Fotowerkgroep weer op de goede weg is.

Plantenwerkgroep.

De werkgroep telde 15 leden. Net als in 1989 zorgde een zachte winter en een mild voorjaar ervoor, dat we ruim een maand eerder met het werk konden beginnen. Soms leverde dat zelfs wat problemen op, omdat een soort vaak al uitgebloeid was als we ernaar gingen kijken. Wij hebben in 1990 geen grote projecten aangepakt. Het werk bestond grotendeels uit het nalopen van bijzondere soorten en het opnieuw inventariseren van enkele terreinen en wegbermen. Zoals gebruikelijk maken we over het afgelopen jaar weer een balans op. Twee soorten (Korensla en Blauw walstroo) zijn met zekerheid verdwenen. Voor beide soorten werd dat verwacht.

Te betreuren is de definitieve teloorgang van een, enkele jaren geleden nog rijke, groeiplaats van de Kleine Wolfsklauw. In het Park is er nu nog slechts één vindplaats over. Over één van de andere zeldzame soorten, de Kleine schorseneer, maken we ons zorgen. Van jaar tot jaar zien we het areaal op de Hoge Veluwe inkrimpen. Dat valt vooral op als we het voorkomen van nu vergelijken met dat van zo'n tien jaar geleden. Dat blijkt duidelijk uit aantekeningen uit die tijd. Aan de winstkant van de balans kunnen we een vondst van Fraai hertshooi en enkele orchideeën op de Bunt noteren. Sommige soorten hadden een opvallend rijke bloei, ondanks de hitte en de droogte. B.v. Klokjesgentiaan en Beenbreek.

Voor meer informatie over de Plantenwerkgroep zie elders in dit nummer.

Fauna-Werkgroep

De werkgroep bestaat thans nog uit tien leden. Eén der leden heeft in de loop van dit jaar, wegens drukke vrijwilligersactiviteiten elders, bedankt. Drs. H. v. Wezel, die de werkgroep mede begeleidde, heeft door werkzaamheden deze begeleiding moeten beperken.

De activiteiten hebben zich vooral toegespitst op de volgende projecten:

1) dagvlinder-monitoring volgens de Pollard-methode;
2) reptielenonderzoek (vooral hagedissen) in de plaggaten op het Braamsveld en omgeving in aansluiting op het zomer projekt 1989;
3) onderzoek macro-organismen in een aantal wateren in het Park. Vooral voor dit onderzoek heeft de werkgroep een stereomicroscoop met toebehoren ter beschikking gekregen van de Vereniging;
4) vijf nachtexcursies voor het opsporen en localiseren van de nachtzwaluw;
5) waarnemingen van de 57 toetssoorten.

Over de kwalitatieve en kwantitatieve waarde van deze activiteiten, zal afzonderlijk gerapporteerd worden door de begeleider van de werkgroep, de heer C.F. v.d. Bund.

Op 19 mei verzorgde de werkgroep een themaexcursie dag. De heer Chr. v.d. Bund hield een dia-lezing met als onderwerp; "ontmoetingen langs paden en zandwegen".

's Middags werd, onder begeleiding van werkgroepleden een lange wandeling gemaakt langs paden en zandwegen, waarbij de deelnemers veel hebben kunnen waarnemen van hetgeen bij de lezing aan de orde kwam. Mede door het fraaie weer kan de werkgroep op een geslaagde dag terugzien. Ook de blijken van waardering van vele zijden waren verwarmend.

Op verzoek van de directie van het Park zal, in samenwerking met medewerkers van het Park en de flora-werkgroep, een beheersplan opgesteld worden voor de kwekerij op de Kleine Pampel. Het plan zal voorzien in het behoud van de kwekerij als educatie object voor fauna (vooral vlinders) en flora.

M. Onderwater

— Jaarverslag penningmeester over 1990

Een actief en bewogen jaar ligt achter ons.
De diverse werkgroepen bleven binnen hun begroting en mede dankzij de hoge rentestand kon het jaar 1990 met een klein batig saldo worden afgesloten.

Toelichting op de balans per 31-12-1990 en de resultatenrekening.

Depositorekening
De aandelen Rorento zijn in het begin van dit jaar verkocht, zoals in het vorig jaarverslag reeds werd overwogen gezien het slechte rendement. De opbrengst hiervan, aangevuld tot een bedrag van *f* 200.000,- is op een depositorekening gedeponeerd tegen een rente van 8,5 %.
De renteopbrengst hiervan, vermeerderd met de rente van de Roparco - en de girorekening en verminderd met de kosten van omzetting, bedroeg *f* 13.947,23. Hiervan werd, zoals te doen gebruikelijk, 1/3 deel of *f* 4.649,07 naar het Bomenfonds geboekt en 2/3 deel of *f* 9.298,16 kwam ten goede aan de Vereniging van Vrienden.

Reserve koersverschillen
Het waardeverschil van de Rorento-aandelen per 31-12-89 en 31-12-90 ad. *f* 2.190,30 is met deze post verrekend. Het restant ad. *f* 1.130,70 is aan het kapitaal toegevoegd.

Contributiereserve
Het aantal "Leden voor het leven" nam per saldo toe met 32 tot 211. Aan de post contributies is dan ook 211 x *f* 15,- = *f* 3.165,- toegevoegd.

Reserve drukwerk
Conform het besluit op de algemene levenvergadering in 1990 is aan deze post het voordelig saldo over 1989 toegevoegd.

Diverse baten
Wij ontvingen giften tot een bedrag van *f* 1.350,- waarvoor wij de beide schenkers hartelijk bedanken. Veel "Vrienden" maakten boven het contributiebedrag een extra'tje over. Een goed voorbeeld doet...?

Verenigingskosten (voorheen "kantoor")
Deze kosten werden dit jaar nadelig beïvloed door o.a. de extra ledenvergadering en drukwerk t.b.v. de nieuwe statuten, alsmede door extra uitgaven bij het afscheid van de heer Oxenaar en de heer Stefels en diens tragisch overlijden.

Voordelig saldo
Wij stellen u voor het batig saldo ad. *f* 3.842,82 te reserveren ten behoeve van de ledenwerfactie welke in samenwerking met de directie van het Park van start is gegaan.

J.J. Prins

Balans van de Vereniging van Vrienden van de Hoge Veluwe per 31 december 1990

Activa		**Passiva**	
Depositorekening	*f* 200.000,00	Kapitaal	*f* 98.905,76
Roparco	*f* 37.047,50	Contributiereserve	*f* 37.765,00
Giro 951993	*f* 11.448,63	Crediteuren	*f* 10.624,02
Te vorderen rente	*f* 4.250,00	Reserve drukwerk	*f* 13.573,21
		Vooruitontv. contributies	*f* 36.930,00
		Stichting Bomenfonds	*f* 51.105,32
		Voordelig saldo	*f* 3.842,82
	f 252.746,13		*f* 252.746,13

Resultatenrekening over 1990

Lasten		Baten	
De Schouw	ƒ 33.758,86	Contributies	ƒ 60.725,00
Verenigingskosten	ƒ 14.064,06	Rente	ƒ 9.298,16
Pampel	ƒ 4.019,76	Diverse baten	ƒ 4.335,00
Manifestaties	ƒ 1.997,07		
Projecten	ƒ 16.675,59		
Voordelig saldo	ƒ 3.842,82		
	ƒ 74.358,16		ƒ 74.358,16

Jaarverslag van de Stichting Bomenfonds Hoge Veluwe over 1990

Dit jaar is geen beroep gedaan op het Bomenfonds waardoor de rekening bij de Vereniging van Vrienden als volgt kan worden opgesteld:

Per 31-12-1989 was het tegoed	ƒ 46.456,25
Bijgeboekt wordt het 1/3 deel van de ontvangen rente	ƒ 4.649,07
Nieuw saldo per 31-12-1990	ƒ 51.105,32

Balans Stichting Bomenfonds per 31-12-1990

Activa		Passiva	
Vereniging van Vrienden	ƒ 51.105,32	Kapitaal	ƒ 50.284,03
Giro	ƒ 4.702,60	Voordelig saldo	ƒ 5.523,89
	ƒ 55.807,92		ƒ 55.807,92

Resultatenrekening over 1990

Lasten		Baten	
Kantoor	ƒ 61,00	Giften	ƒ 925,00
Voordelig saldo	ƒ 5.523,89	Renten	ƒ 4.659,89
	ƒ 5.584,89		ƒ 5.584,89

Toelichting

Wij ontvingen giften van de heer Fiesler te Borne en van mevrouw Ridder te Groningen, terwijl de heer v.d. Vlies te Rotterdam wederom een deel van de opbrengst van vertoningen met zijn dia-klankbeeld over de Hoge Veluwe aan het Bomenfonds afstond.
Aan allen onze hartelijke dank.

J.J. Prins

Accountantsverklaring

Wij hebben de jaarrekeningen 1990 van respectievelijk "de Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe" en de "Stichting Bomenfonds Hoge Veluwe" te Apeldoorn gecontroleerd.
Op grond van het door ons ingestelde onderzoek zijn wij van oordeel dat de in het jaarverslag opgenomen jaarrekeningen -aangevende een eigen vermogen per 31 december 1990 van respectievelijk *f* 98.905,76 en *f* 55.807,92 een getrouw beeld geven van de grootte en de samenstelling van het vermogen per 31 december 1990 en van de over het jaar 1990 behaalde resultaten.

Apeldoorn, 7 februari 1991.

PAARDEKOPER & HOFFMAN
REGISTERACCOUNTANTS
J.J.M. Peperkamp

Begroting voor het jaar 1991

	Begroting 1990	Uitkomst 1990	Begroting 1991
Inkomsten			
Contributies	*f* 60.000,—	*f* 60.725,—	*f* 65.000,—
Rente	*f* 8.000,—	*f* 9.298,16	*f* 12.000,—
Diverse baten	*f* 3.000,—	*f* 4.335,—	*f* 3.000,—
	f 71.000,—	*f* 74.358,16	*f* 80.000,—
Uitgaven			
de Schouw	*f* 35.000,—	*f* 33.758,86	*f* 38.000,—
Ver.kosten/Pampel	*f* 13.000,—	*f* 18.083,82	*f* 15.000,—
Projecten/Manifestaties	*f* 18.000,—	*f* 18.672,66	*f* 22.000,—
Voordelig saldo	*f* 5.000,—	*f* 3.842,82	*f* 5.000,—
	f 71.000,—	*f* 74.358,16	*f* 80.000,—

— Oproep Plantenwerkgroep

Eerdere pogingen om via een oproep in de Schouw nieuwe leden te werven voor de Plantenwerkgroep (P.W.) heeft wel enig succes gehad, maar vanuit onze doelgroep, de jongeren kwam weinig respons. De enkelingen die wel reageerden maakten bezwaar tegen het werken op een middenweekse dag.
Om aan deze bezwaren tegemoet te komen heeft het bestuur voorgesteld om naast de bestaande P.W. een aanvullende groep te vormen, die vooral in de weekenden aktief is.

In de eerste plaats richten wij ons tot jonge leden met een redelijke floristische kennis. Daarnaast kunnen ook leden met wat minder plantenkennis meedoen. Met wat goede wil kunnen zij snel de nodige kennis opdoen om mee te kunnen draaien.
Verdere aanvulling van de donderdaggroep is natuurlijk ook altijd welkom.

Wat doet de P.W.?
*Inventariseren.
In de loop der jaren is het hele terrein wel een keer geinventariseerd. Interessante delen zijn meerdere malen onderzocht en voor een deel floristisch in kaart gebracht.
*Volgen van de ontwikkeling van bijzondere vegetaties en zeldzame soorten.
*Onze bevindingen door geven aan het terreinbeheer en eventuele bedreigingen signaleren.
*Een enkele keer komt het Park zelf met opdrachten.
*Vrijblijvende plantenstudie.
*In herfst- en wintermaanden zijn we ook iedere week in het veld voor studie van paddestoelen, mossen en korstmossen.
*Van tijd tot tijd zijn er excursies naar natuurgebieden buiten De Hoge Veluwe.
*Het sociale aspect achten wij belangrijk.
*Wij gaan ervan uit dat het een plezierige hobby moet blijven. Centraal staat echter dat wij een werkgroep zijn van ''De Vrienden''. Dat betekent dat wij onze hobby in dienst van het Park stellen.

De leden van de P.W. en het bestuur zijn het erover eens, dat aanvulling met relatief jonge leden wenselijk is om het voortbestaan van de P.W. in de toekomst te garanderen.
Sommige leden zijn al aktief sinds de oprichting, zo'n zeventien jaar geleden. De gevorderde leeftijd komt met de gebruikelijke bezwaren. Daardoor moeten wij ons soms beperken in onze aktiviteiten.
Wij werken op een middenweekse dag. Getracht is over te stappen naar de zaterdag, maar daar dan enkele oudere leden afhaken bleek dat onbespreekbaar. Wij kunnen de kennis en ervaring van de leden van het eerste uur niet missen. Hierbij komt dan ook het sociale aspect naar voren.
Mensen die nog volop in het arbeidsproces functioneren kunnen juist alleen in het weekend tijd vrijmaken. Hier kan het gezinsleven een belemmering vormen.
Om bovenstaande reden kwam het bestuur en de leiding van de P.W. met het genoemde voorstel voor een aanvullende groep.

De aanduiding aanvullende groep is niet zomaar gekozen. Uitgangspunt blijft dat beide groepen één geheel vormen. Daarom willen wij proberen een gezamenlijk aktieprogramma op te stellen. Ook stellen wij een gemeenschappelijke leiding voor.
Mochten er geinteresseerden zijn dan zien wij hun reaktie gaarne tegemoet per briefkaartje aan onderstaand adres.
Willen degenen die zich bij voorgaande gelegenheid gemeld hebben, maar zich teruggetrokken hebben om genoemde reden, zich opnieuw laten horen?

J.L. Ebregt
Koekoekstraat 1
6823 DE Arnhem
Telefoon 085-453111

— Van de redaktie

Een nieuwe jaargang met nieuwe rubrieken. In deze eerste Schouw van de 38e jaargang vindt u de nieuwe series: ''Kennis maken'', waarin onze redakteur Jan W.F. Buschkens op stap gaat met de makers van kennis; ''De Hoge Veluwe in beeld'', waar bij mooi fotowerk van Pieter Griffioen informatieve teksten worden geschreven door Fred Ohmstede; en ''Geschiedenis van het grofwildbeheer'' waarin Elio Pelzers verslag doet van zijn onderzoek in de archieven. Overigens zult u ook een paar series moeten (gaan) missen: ''Van de andere kant bekeken'' beleefde in de vorige Schouw de laatste aflevering en de oudgediende ''De Hoge Veluwe het jaar door'' maakt het tweede lustrum vol, waarna ook voor deze reeks het doek zal vallen.
We verwachten dat het gemis ten volle gecompenseerd zal worden door de nieuwe en reeds bestaande rubrieken. Daarnaast en daarin zal voldoende ruimte zijn voor kunst en cultuur, geschiedenis, natuurhistorie en natuurbeheer met betrekking tot De Hoge Veluwe en verder aktiviteiten voor zover mogelijk in een kwartaalblad, rond het Park, Aanschouw, Museum en Vereniging. We hopen u een gevarieerd en informatief blad te presenteren.

Februari 1991 Parkeerplaats Hoge Veluwe

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 2: Het doel van de vereniging is het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' (hierna te noemen het Park) en het desgevraagd bijstaan van de stichting genaamd 'Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe' (hierna te noemen de Stichting) bij de uitvoering van haar taak.

Artikel 3: De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

a. jaarlijks één of meer zogenaamde Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park betreffende;
c. publicaties te doen verschijnen;
d. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 2 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park.

Bestuur:

D.A. Kramer	- ere-voorzitter
W.H. Borst	- ere-voorzitter
Mr. J. Drijber	- voorzitter
Drs. M. Onderwater	- secretaris Rozendaalselaan 38a, 6881 LD Velp, tel. 085-619082
J.J. Prins	- penningmeester Bosweg 101, Apeldoorn, tel. 055-554836
M. Pronk	- vice-voorzitter
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
Mevr. D. Bruijn-Huurman	
J.L. Ebregt	
A.J. Hubers	- burgemeester van Apeldoorn
Drs. J.C. Kok	
Mevr. E.M. de Ruiter-Dijkman	
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
Drs. H. Siepel	
Dr. G.J. Stapelkamp	
P.G.A. Timmerbeil	
H. van Tuil	
Mevr. B. Wit-van Koetsveld	

Adviseurs:

Ir. H.A. Bruning	- directeur Nationale Park de Hoge Veluwe
Drs. E.J. van Straaten	- directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt *f* 30,—. Lidmaatschap voor het leven *f* 250,—. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste *f* 30,— per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.: Ledenadministratie Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Graaf Janlaan 11, 3708 GH Zeist (tel. 03404-14165).
Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

Jaarprogramma 1991

6 april	STATUTAIR VERPLICHTE STATUTEN VERGADERING
27 april	LEDENVERGADERING/HOGE VELUWEDAG *Berichten uit het park* Dhr. Ir. H.A. Bruning / Dhr. A.J. Snijders
11 mei	VOORJAARSWANDELING Hoge Veluwegidsen
8 juni	VOORJAARS HOGE VELUWEDAG *Amfibieën en reptielen en het natuurbeheer* Drs. A.H.P. Stumpel
27 juli	THEMA HOGE VELUWEDAG MET EXCURSIE *De flora van de Hoge Veluwe* Plantenwerkgroep van de Vereniging
31 augustus	ZOMER HOGE VELUWEDAG *Over koolmezen en mensen* Drs. H. van Balen en Drs. J. Graafland
????	HERFST HOGE VELUWEDAG *Overeenkomst tussen de Hoge Veluwe en het Wasur park in Irian Jaya (Indonesië)* Drs. Marcel Silvius
26 oktober	THEMA HOGE VELUWEDAG MET EXCURSIE *Historie van de Hoge Veluwe* Historische werkgroep van de vereniging
30 november	SPECIALE HOGE VELUWEDAG *3-Dimensionale dia's van de Nederlandse rupsen en vlinders* Ton Hagen
31 december	OUDEJAARSWANDELING